

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Den bastante uvished

Tyver-trediver-huse i København
– mellem tradition og fornyelse

HENRY VOSS

HENRY VOSS

Den bastante uvished

Tyver-trediver-huse i København
– mellem tradition og fornyelse

FORENINGEN
TIL GAMLE BYGNINGERS BEVARING
1998

Den bastante uvished

Tyver-trediver-huse i København

– mellem tradition og fornyelse

Udgivet af

Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring, København 1998

Redaktion: Hanne Christensen

Tekst, tegninger og layout: Henry Voss

Sats og tryk:

Poul Kristensen Grafisk Virksomhed A/S, Herning

Skrift: Garamond. Papir: 135 gr Satimatt. Oplag: 2200 ekspl.

ISBN 87-87546-16-7

© Henry Voss

Udgivet med støtte af

Frøken Constance Fuhrs Fond

Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond

Skov- og Naturstyrelsen

Bygningsbevaringsfonden af 1975

Forsideillustration: Tegning af Rådhuspladsen, set mod Richs-huset og Vesterbrogade. Henry Voss, 1997

Arkitekt, m.a.a. Henry Voss (f. 1929) har virket som både selvstændig arkitekt og medarbejder på københavnske tegnestuer. I en lang årrække har han desuden været fagleder på Byggeteknisk Højskole og udgivet illustreret studiemateriale m.m. Bogen er baseret på den indsamlede viden fra bl.a. dette pædagogiske virke, på iagttagelser – og på oplysninger fra byggesagsarkiverne i København, Frederiksberg og Gentofte.

Den særligt interesserede henvises til:

Weilbachs Kunstnerleksikon, (Arkitektbiografier med bygningsoversigt).

Hus – Billede – Dekoration. 20'erne i Danmark *ved Troels Andersen, Per Kirkeby og Allan de Waal.* Arkitektens Forlag, 1978.

Præfunktionalisme – eller kampen mod stilen *af Lisbeth Balslev Jørgensen.* Architectura, nr. 5, Selskabet for Arkitekturhistorie, 1983.

Indhold

FORORD 4

INDLEDNING 5

BYEN 13

RUNDT OM I BYEN 16

RÅDHUSPLADSEN 19

VESTERBRO 23

FREDERIKSBERG 30

NØRREBRO 40

ØSTERBRO 48

INDEN FOR VOLDENE 54

ARKITEKTERNE 61

Oscar Gundlach-Pedersen, 65; Hans Dahlerup Berthelsen, 67; Alf Cock-Clausen, 72; Wittmaack og Hvalsøe, 74; A. Skjøt-Pedersen, 77; Andre arkitekter, 80

AFRUNDENDE BETRAGTNINGER 81

Illustrationer:

Fonnesbech, 9; Foreningens bog om Starekassen, 1997, 10; Nørrebrovænge, 11; Rosengården 5-7, 13; Børsen, Den Danske Bank og Nationalbanken, 14; Amaliegade 22, 15; Boligministeriet, Slotsholmen, 16; Vægtgård, 17; Erichsens Palæ og Nationalbanken, Holmens Kanal, 18; Københavns Rådhus, 19; Richs-huset m.fl., Rådhuspladsen, 21; Dagmarhus og Dagmarbiografteatret, 22; Dagmarhus, indgang, 23; Richs-huset, detalier, 24; Vesterbros Passage/Vesterbrogade, 25; Axelborg, 26; Vægtgård med indgangsparti og Nimb, 27; Hotel Astoria og bygningen Vesterport, 28; Byfornyelsesområde, Vesterbrogade, 29; Frederiksberg Bibliotek og Svømmehal, 30; Det grønne hus på Nordre Fasanvej, 31; Huse på Emanuel Olsensvej, set fra Tesdorpsvej, 32; Hostrups Have, herunder detalier, 33; Sylows Allé/Falkoner Allé og Sylows Allé 2, 34; Gl. Kongevej 156, 35-36; Falkonervænget, Skt. Nikolai Vej 8, Hostrups Have, 37; Henrik Steffensvej 9, 38-39; Ringparken, C. F. Richsvej, 39; Nørrebro Station, 40; Folmer Bendtsens Plads og Nora Bio, Nørrebrogade, 41; Nørrebrogade 176-174 og 157-159, 42; Baldersgade 18, 43; Jagtvej 74-72, 45; Bilhuset på Jagtvejen, 46; Rådmandsgade 55, 47; Jagtgården og Solgården, 48; PH på Jagtvejen/Skt. Kjeldsgade og Kristineberg Altanhus, Skt. Kjelds Plads, Bryggervangen og Skt. Kjeldsgade, 49; Kristineberg Altanhus, udsnit, 50; Svanemøllebo, Østerbrogade 238, 51-52; Ved Eltham, Strandvejen, 52; Østerbros Svømmehal og Københavns Idrætspark, Østerbrogade, 53; Danmarks tekniske Højskole, Øster Voldgade, 54; Fonnesbech, set fra Pilestræde, 55; Svaneapoteket, Østergade (øverst t.v.), A.C. Bangs Pelshus og Fonnesbech, smst. (øverst t.h.) og Berlingskes hus, Pilestræde (nederst), 56; Østergade 36-38, 57; Gutenberghus, Vognmagergade, 58; detalie, 59; Gutenberghus, Landemærket, 60; Jægersborg Allé 27 A&B, 63; Forum, 65; Ingeniørforeningens hus, 66; Carl Johansgade 8-14, 67; Emanuel Olsensvej, 68; Fragariavej 7, 69; Hesselvænget, 70; Constantia, Strandvejen, og Lindevangsgården, Ved Lindevangen, med udsnit, 71; Ringkøbinggården, Ringkøbinggade 8-10-12, 72; Krogs Fiske-Restaurant, Gl. Strand, 73; Østerbros Svømmehal, 74; Absalonskirken, Sønder Boulevard, og Hermodsgården, 75; Mariendalshave mod Ane Katrinesvej, 76; Bernstorffsvej 30 C, 77; Jægersborg Allé 27 B, indgang, og Harsdorffsvej 4 A&B, 78; Jørgenshave, Ordrupvej, 79; Kampmannsgade, 84.

Forord

Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring fremlægger med denne årbog endnu en inspirationskilde til at se nærmere på arkitekturen fra 1920'ernes og 1930'ernes København. I år er det ikke mindst tanken at pege på nogle af de lidt oversete arkitekter og deres værker fra perioden. De, der var oplært i en anden tradition, men alligevel vovede at komme med personlige bud på tidens nye strømninger.

Henry Voss inviterer i bogen på en tur rundt i *sin* by – i en fabulerende fortællestil, der står i dialog med de prægnante og livfulde stregtegninger. Det er et subjektivt univers, man gæster, med mange iagttagelser og med en alsidig bygningsmasse som objekt: Både bolig- og erhvervsbyggeri og udvalgte eksempler på tidens offentlige byggeri, præget af overgangstidens post-klassicisme og præ-funktionalisme.

På foreningens vegne vil jeg rette en varm tak til forfatteren. Også en hjertelig tak til Frøken Constance Fuhrs Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond samt Bygningsbevaringsfonden af 1975 og Skov- og Naturstyrelsen for at have muliggjort bogens udgivelse.

Foreningen håber, at bogen kan være med til at nuancere vurderingerne i forbindelse med administrationen af den 50-års regel, der efter et langt tilløb officielt har afløst det hidtidige 100-års alderskriterium i den reviderede Bygningsfredningslov.

Hanne Christensen

Indledning

Det enestående ved dansk arkitektur er det almenes høje kvalitet.

Det er sagt så ofte, at det må betragtes som en objektiv sandhed. Kun meget lidt er overdådigt eller fremragende, men meget er langt bedre end nødvendigheden kræver. Bygningskulturen er præget af et grundtvigsk billede på rigdom: »Hvor få har for meget – og færre for lidt.« Noget er spartansk – men kun lidet er fattigt.

Noget er smukt og andet grimt. Det er en subjektiv sandhed. Skønhed opfattes meget forskelligt, men af sammensætningen dannes ofte harmonisk virkende gadebilleder og karakterfulde helheder.

»Grimheden vænner man sig til, det er skønheden, der kræver ustandselig opmærksomhed« – har jeg opdaget engang. Sådan er det med mennesker. En grim person kan have så glimrende egenskaber, at man glemmer grimheden – og en anden have en skønhed, der overdøver egenskaberne, næsten overflødiggør dem for en tid. Det er det samme med bygninger.

Der er næppe nogen, der nogensinde har ønsket at bygge et grimt hus. De er alle tænkt smukke. Der er bare sket et eller andet. I John Steinbecks »Dagdriverbanden« er der en af personerne, der, hver gang noget er gået galt, siger: »Som jeg så det for mig, var det meget smukt.« Og ofte er det umiddelbart grimme ved nærmere eftersyn ikke grimt, men bare anderledes.

»Stårekassen« er et typisk eksempel. Jeg har aldrig hørt nogen sige, at det var en smuk bygning. Måske kunne den være blevet det, hvis man havde fulgt den første plan. Men den er interessant. Den er en sammensætning af elementer, der alle er tænkt smukke, til en helhed, der er karakterfuld, opmærksomhedsvækkende – og derfor bevaringsværdig.

Den er enestående – men den er ikke alene om at være et interessant udtryk for sin tids opfattelse af skønhedens elementer.

Der er en del af tyvernes og tredivernes arkitektur, der har de samme træk: Ønsket om at give »det storslåede« et udtryk.

Det kan blive næsten fascistoidt, uforsonligt, arrogant i sin vaklen mellem sin baggrund af fortidig »formal« tænkning og samtidens gryende erkendelse af »nødvendigheden« som udgangspunkt. Denne arkitektur – aparte, atypisk – og i en vis forstand toneangivende, har jeg længe haft lyst til at gøre opmærksom på.

Post-klassicisme og præ-funktionalisme har man kaldt denne periodes varierede byggeri. Det, der er præget af vankelem og vægelsind.

Det er i sig selv glimrende egenskaber. De kan udskyde en beslutning så længe, at den bliver overflødig. København er stærkt præget af dem, og man kan håbe, at de også vil vise sig virksomme i spørgsmålet om Det Kongelige Teaters udbygning.

Betragtningerne her over tyvernes og tredivernes byggeri er ikke resultatet af en målrettet undersøgelse. Der ligger ingen forskning bag. De er baseret på iagttagelser og overvejelser, jeg har gjort mig under min daglige færden i byen. Eksemplerne, som jeg forsøger at formidle til læserne i ord og billeder, er således ikke udtryk for en elitær udvælgelse af det betydningsbærende, men de er nok repræsentative for tidens tendenser, for det er de huse, jeg bemærker, hver gang jeg passerer forbi.

Jeg bemærker naturligvis mange andre, men så måske af andre grunde. – Det er en almindelig erhvervsskade for en arkitekt, en form for fagidioti, en del af et livsindhold at suges indtrykket af de enkelte bygninger i byens foranderlige fysiognomi til sig.

Det er også naturligt, nysgerrigt at skaffe sig oplyst, hvem der har ansvaret for udformningen af de bygninger, man standser op ved – og danne sig en mening om den pågældende arkitekts ståsted og udvikling.

Overvejelserne drejer sig i lige så høj grad om arkitekturen som byggeri, hvad den altid er, som om byggeriet som arkitektur, hvad det ikke altid er.

Der er to typer byggeri, der *ikke* indgår i overvejelserne: Den del af tyvernes boligbyggeri – de røde murstenshuse fra Statsboligfondstiden – som på det smukkeste præger hele kvarterer af byen. Eksempelvis omkring Sjællandsgade, Guldbergs Plads og Borups Allé, ved Sydhavnen og foran på Amager. Denne rolige, værdige bygningsform med barok-engelske og rest-klassicistiske stiltræk – i det mindre byggeri karakteriseret med betegnelsen »Bedre Byggeskik« – men med lidt for sparsomme installationer til at være helt tilfredsstillende nutidsboliger. Og, som den anden, den del af tredivernes boligbyggeri, hvor den moderne arkitektur er

helt afklaret og overbevisende i både ydre og indre som f.eks. Ryparken, Storgården på Bispebjerg/Tomsgårdsvej, Vestersøhus osv.

Det byggeri, som det følgende handler om, er det, der er præget af ønsket om at leve op til sin tid – men formet af folk, der er ramt af tvivlrådighed. Dygtige arkitekter, der evner mere og navnlig andet, end opgaven kræver, og som derfor tilfører deres bygninger en unødvendig udvendighed, et udtryk, som ikke er tidens, men deres. Det er tidens skyld. Den rider for hastigt, men de ender alle med at indhente den og at »kaste af, hvad de evner i de nærmeste krav.« En naturlig udvikling.

Præentionerne om at gøre noget enestående afløses i al stilhed af ønsket om bare at gøre sit arbejde ordentligt. Som eksempel kan man nævne, at Fonnesbechs hus (nu Fona) på Østergade på Strøget fra 1937 og Biblioteksgården (det tidligere Københavns kommunes hovedbibliotek) på Kultorvet fra 1957 har samme arkitekt, O. Gundlach-Pedersen. Det første hus er formet med den hensigt at være opmærksomhedsvækkende, en iøjnefaldende berigelse for sine omgivelser. Det andet skal bare være der og kunne bruges – og helst ikke være for påfaldende.

Meninger forandres hele tiden. Opfattelser ændrer sig. Den usikkerhed, der spores hos tyvernes arkitekter, kan lige så godt opfattes som eksperimenterelyst. Påvirkninger udefra var der nok af – og de var bestemt ikke koordinerede.

Den tydeligste forskel fra tiden før var måske manglen på gevandter! Der var ingen tunge portierer, kapper, flæser og possementer i interiørerne, uanset om de var parisiske, amerikanske eller tyske – og uanset om det var Art Deco, strømlienet eller funktionalistisk.

En barmhjertig tilsløring af kendsgerningerne var ikke mulig. Tingene var tydelige – i form, farve, overflade og materialekarakter. Det var udfordring nok, når man skulle bygge i tråd med tidens signaler: tempo, jazz, sport og motorisering. Men dertil kom det nye krav om *saglighed*.

»Bauhaus« i Dessau opererede med slagordet »Kunst og teknik – en ny enhed« og med funktionen, bygningens brugsegnethed, som det eneste udgangspunkt for formen. Det krav blev hurtigt opfattet og omsat i maximen: »Hvis det er praktisk, er det også smukt.«

Her kom tvivlen. Var det virkelig rigtigt? Skulle man skrælle alt overflødigt fra og nøjes med den absolutte nødvendighed – hvad blev der så at frydes over? Ganske vist var der megen sund fornuft i tankegangen og også en masse frisk luft. Men alligevel?

Man kan naturligvis ikke vide, om de har tænkt sådan. Man kan kun gisne. Stærekassens arkitekt, Holger Jacobsen, ignorerede Bauhaus-ideerne, men ikke tidens øvrige internationale strømninger. Tværtimod, han kombinerede dem uforfærdet i sit værk. For ham var arkitekturen kunst, og kunst et hjælpemiddel til at understrege den med. Og så var han pragmatiker, han byggede ikke blot et monument over sin tid, han var selv en del af den, og monumentet var også en byggesag med bygherre og budget. Teaterbygningen i Heibergsgade voksede med flere etager, scenetårnet over Tordenskjoldsgade fulgte delvis med. Han blev presset af kravene – sådan er virkeligheden. Den indhenter idealisten – som dømmes på sine gerninger, uden at der tages hensyn til vilkårene.

Det samme gælder hans samtidige. De gik ud i byen og gjorde ligeså. Og husene blev derefter. Funktionelle, præget af personlige skønhedsidealiser – og kompromisser.

Og der ligger de så, ude i byen – og betyder noget. I en periode har de ikke betydet noget særligt, men tiden er måske inde til en revurdering. Overgangsfænomener får en særlig værdi, hver gang en overbevisning slipper op. Og der er overgang i tiden nu, vi har lagt meget bag os.

Funktionalismen udviklede sig – i andre hænder – til noget selvfølgelig, og da man kombinerede hensynet til funktionen med kendskabet til byggeriets traditioner i begrebet »Den funktionelle tradition«, viste den sig livskraftig – og blev dyrket af alle hænder. Og i meget lang tid. Lige til byggeriets industrialisering brød afgørende igennem i 60'erne.

Men indtil da! De modige, vellykkede og mislykkede, brovtende og ydmyge forsøg på en afklaring inden da, har deres egen værdi – og de er ved at være gamle. Så gamle, at der skal tages stilling til, om de skal bevares.

Gamle bygninger skal bevares – ikke »for enhver pris,« men undertiden »for en sikkerheds skyld.« Man ved aldrig, hvad der kan komme i stedet.

Hvis man ikke forsøger at bevare de *værdier*, man har, så vil man heller ikke forstå at stille krav til det nytilkommendes kvalitet. Så anser man omsætning for vigtigere end kapital. En bygning repræsenterer altid en kapital – og alene af den grund bliver det meste også stående, men i forskellig tilstand. Og det værste er i virkeligheden ikke forfald og midlertidig forsømmelse, men forkert forbedring.

Tænk bare på de tusinder af nye vinduer, der er sat i gamle huse – og på den forarmelse, den falskhed, den velfærds-fattigdom, de fleste af dem nu udtrykker. Og af lutter omsorg.

Vores bygningsmasse er en kapital. Den del af en kapital, der ikke rokeres og spekuleres med er *rigdom*. En stor del af vor bygningsmasse – og det gælder dele af den gamle, den ældre, den yngre, ja, den hele – er en rigdom. Og den er større end listen over fredede og bevaringsværdige bygninger lader formode.

Det skulle gerne fremgå af de københavnske eksempler på både iøjnefaldende og hidtil upåagtede bygninger, der trækkes frem i det følgende.

Jeg har fravalgt muligheden for at anvende fotografier.

Jeg forestiller mig, at hvis man viser husene som jeg ser dem – med den unøjagtighedsgrad, som iagttagelsen rummer, og med den grad af præcision, som hånden evner, så vil man lettere kunne følge min argumentation. Den er jo netop baseret på det indtryk – så subjektivt, det måtte være – som jeg har dannet mig.

Et fotografi, fastholdt med apparatets objektivitet, ville få beskueren til at danne sig sit eget indtryk. Et indtryk, som meget vel kunne vise sig at afvige mærkbart fra mit – og så har man straks etableret en distance til den opfattelse, jeg argumenterer for. Nu må man leve med den, til man selv kommer forbi.

Byen

Byen består af huse. Min by gør. Andres by, den samme, består muligvis af noget helt andet. Gader for eksempel. Gader med trafik, kørende og gående, gader med butikker. Jeg er sikker på, at der findes mennesker, der aldrig har opdaget, at husene på Strøget er i mere end een etage. De ser kun butikkerne og alle de andre strøgekunder. Opmærksomheden kan også indfanges af jagten på steder til fornøjelse og til fordybelse, teatre og museer, eller af uddannelsesinstitutioner og arbejdspladser.

Byen er et konglomerat. Den består af så mange sammenfaldende og modstridende funktionselementer, at den alene af den grund er dynamisk. Og når man så tilsætter en million mennesker, der skal bruge noget af det meget eller meget af det noget – og også lidt af resten, så kan den blive helt kaotisk, eller i hvert fald broget.

Byens bygningsmasse er også broget. Huse af vidt forskellig alder og udformning står side om side i mange gader.

Byen - Renaissance
 Landmandsbanken (Den gamle Bank) - Klassicisme
 Nationalbanken - Modernisme, efter ombygning til Funkhousens
 Privatlanken - Historistisk Renaissance - Barok
 lw. aug. 82.

Men der findes da også planlagte kvarterer, hvor bebyggelsen er harmonisk og præget af en bestemt tids arkitektur- og formidealer. *Frederiksstaden* for eksempel, altså kvarteret omkring Amalienborg, hvor Nicolai Eigtved har slået tonen an og udstukket retningslinierne. Selv her har senere tider dog også manifesteret sig, omend fortrinsvis med respekt for det først tilkomne.

Andre områder af byen er præget af en ensartet grundtone, som skyldes samtidigt nybyggeri i forlængelse af de store bybrande, og atter andre steder er det bestemte former for erhvervsliv, der er dominerende: handelsvirksomheder, kontorer og fabriksanlæg. Men brudfladerne er tætte og tydelige og blandingsformer det almindeligste. Fjerner man sig fra centrum tiltager ensartetheden, blandt andet i de mere stilfærdige boligkvarterer, der i udkanten får karakter af hele sovebyer.

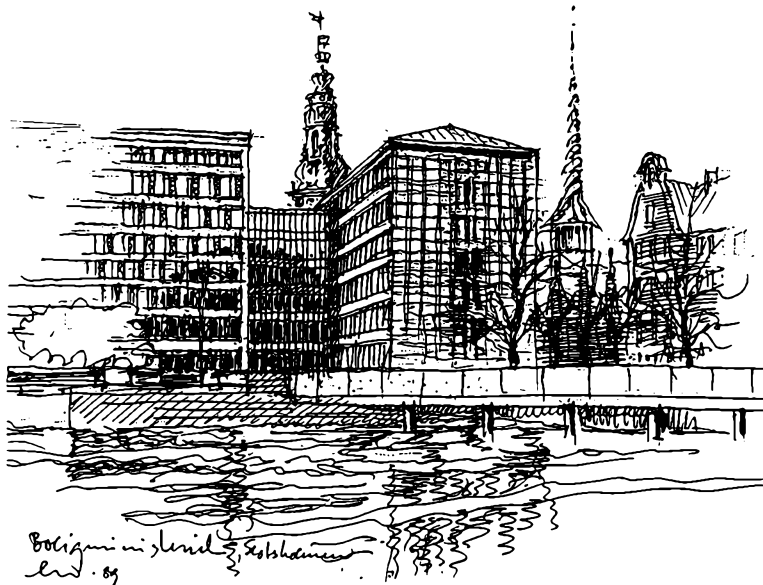
Alligevel kan der ligge overraskelser lige rundt om hjørnet. Det er en dejlig form for by. Den byder på oplevelsesmuligheder for enhver.

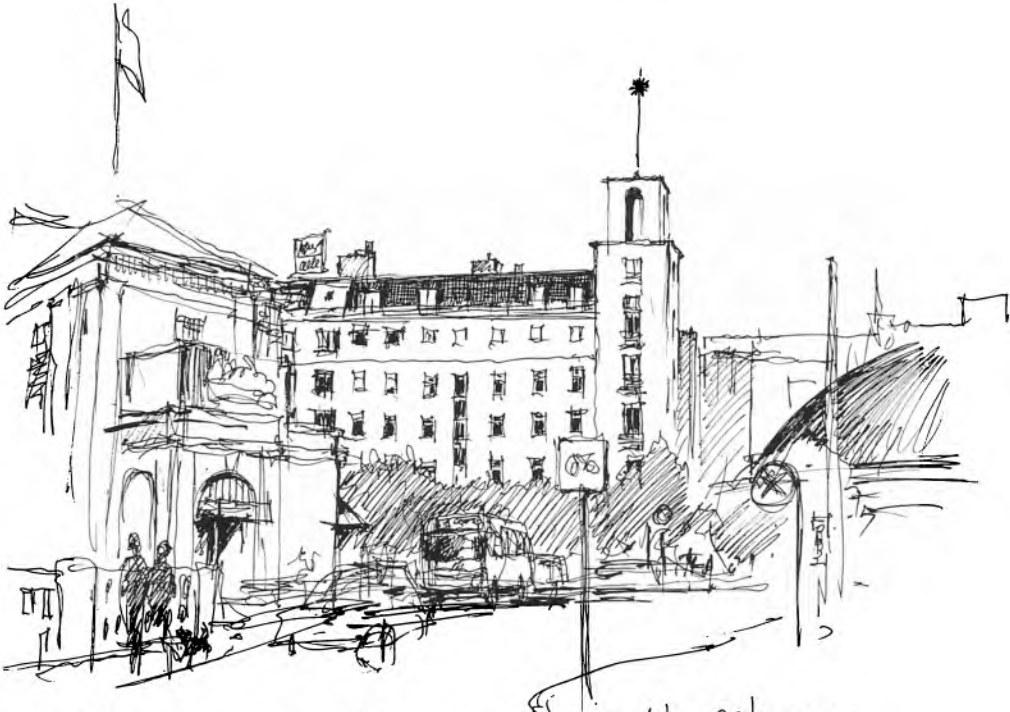
Det er vanskeligt at indfange grandiose prospekter i den. Der dukker altid noget anderledes op – og blandingen kan blive for overvældende. Men i det store og hele er det en rigdom, at det er livet, der har præget byen, og ikke byen, der har præget livet.

Rundt om i byen

Når man færdes i byens gader og på torve og pladser, så ser man jo det hele. Men man lægger ikke mærke til det altsammen hver gang. Det meste opleves kun vagt, men noget hæfter man sig ved, alt afhængigt af, hvad der sker omkring een, og hvad man på det pågældende tidspunkt er optaget af. Det kan være rene bagateller, der bestemmer oplevelsens art. Man kan hurtigt distraheres af de mange indtryk.

Om natten bliver byen en anden. Det er pludselig belysningen, der styrer oplevelsen, og lysreklamerne bliver pejlemærker i mørket. Når der er rigtig mange af dem, er man på Rådhuspladsen. De afgrænser pladsernes figur og markerer gadernes bredde. Egentlig er det kun få af dem, man bemærker for deres budskab som Hønen med æggene ved Søerne og chokoladefrøerne ved Vibenshus på den høje skorsten – som lidt beklemmende nu er kortet ned til »frøhøjde.«

Vægtgården - mellem biografen og arkivet - set fra Gammel Kongevej
19.9.97

Der er dog, uanset hvad man er optaget af, alligevel visse bygningsværker, man altid hæfter sig ved, bare et øjeblik. Det er den slags, der definerer en bydel, signalerer, hvor man befinder sig: Christiansborg Slot og Rundetårn, men også Østerbros Svømmehal, Politigården, Gutenberghus, Det kongelige Teater, Det ny Teater, Vægtgården, hvis tårn knejser i kigget fra Gammel Kongevej – og mange andre. Det gælder også – og måske næsten i højere grad – de beboelsesbygninger og butiksblokke, der udtrykker bydelens livsvilkår. Enten ved at dominere en gadestrækning eller ved at afvige fra helhedskarakteren.

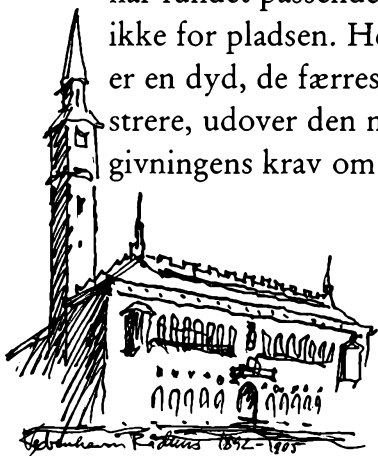
Disse fluktuøse billeder af byens mangfoldighed, der fæstner sig et øjeblik under enhver bybos daglige færden i bevægelse ad gaderne – og ved stop for rødt – kunne omfatte den ganske bys hele historie, hvis ikke det som her gjaldt en bevidst koncentration om en bestemt periodes bygningsudtryk, nemlig tyvernes og tredivernes brydninger mellem tradition og fornyelse.

En stor del af de tyver- og og trediverhuse, der vil blive omtalt, ligger i blandede bebyggelseområder. For at spille ud med et kendt og elsket byrum tages udgangspunkt i Rådhuspladsen. Der er den lille sidepointe, at foreningens årbog sidste år på samme måde bevægede sig rundt om en anden bebyggelsesmæssigt sammensat, og endog endnu mere markant, plads: Kongens Nytorv. Her suppleres det billede af et processuelt dannet bebyggelsesmiljø, som har kunnet optage meget, men som ikke desto mindre har vist sig sårbart over for den nyeste arkitektur – der vil sig selv *så meget*, at den stjæler opmærksomheden uden at give noget rigtig værdifuldt tilbage til helheden.

Rådhuspladsen

Rådhuspladsen er et sindbillede på hele byens situation. Bebyggelsen omkring den er opstået stykkevis over en hundredårig periode. For hver gang noget er kommet til, har man givet det den form og det udtryk, man på det tidspunkt har fundet passende for tiden. Som regel netop for tiden – ikke for pladsen. Hensynsfuld tilpasning til det eksisterende er en dyd, de færreste er og har været indstillet på at demonstrere, udover den nødvendighed der ligger i bygningslovgivningens krav om facadelinier, højder og afstande.

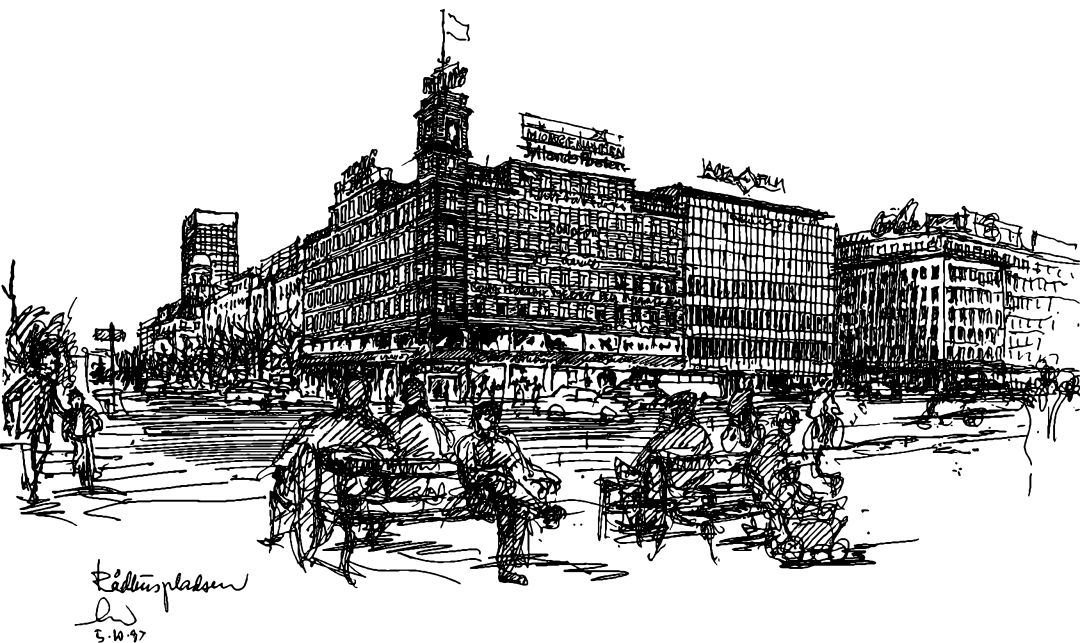
Rådhuset er naturligvis den vigtigste bygning. Betydningsfuld, ikke bare på grund af sin funktion, men også som det prægtige, rigt udsmykkede national-romantiske bygningsværk, Martin Nyrop skabte, og som stod færdigt i 1905. Stort, tungt, værdigt og festligt i røde sten med kobberspir og guldbelagt Absalonfigur. Symbolsk for danskheden – og med forbillede i den italienske by Siena.

Over for rådhuset, i den anden ende af pladsen, ligger Utrecht-bygningen – nu Almindelig Brand – som egentlig hedder *Helmerhus*. Den er opført i 1892 af tømrermester Grumstrup og murermester Langberg med K. Arne-Petersen og Henrik Hagemann som arkitekter. Den er historicistisk. Forbilledet er her et fransk renæssanceslot.

Langs den ene side løber Vester Voldgade, hvis navn afslører, at her lå førhen byens gamle forsvarssvold. Men efter at den blev sløjfet i forrige århundrede, blev hele området omdisponeret – og er nu tillagt centrale funktioner. Som pladsens afgrænsning langs Vester Voldgade ses en stribe af meget forskellige bygninger i rolig række. Det er den husrække, der så at sige kitter pladsen sammen med den gamle by, og hvorimellem de gamle gader åbenbarer sig som smalle smøger. Men husene mod pladsen er store – og individuelle: *Ekstra-bladets Hus* fra 1935 af A. Maar og E. Monberg og ganske stilfærdigt. *Politikens Hus* fra århundredskiftet er tegnet af Philip Smidth – med den væsentlig nyere lysavis på taget; længe var det en hulstrimmel, der løb rundt og rundt. Nu har elektronikken taget over. *Absalons Gaard*, bygget som Hotel Bristol i 1901-02 og tegnet af Vilhelm Fischer. Ligesom Politiken har det granitfacade i stuen og røde sten for resten, men så også tårn med udsigtslugger og kobberhat. Hjørnehuset fra 1896 er ligeledes af Philip Smidth.

Palace Hotellet er tegnet af en af tidens mest spændende arkitekter, Anton Rosen, og bygget i 1907-10 i Jugendstil, Art Nouveau eller Skønvirke, som denne planteslyngsornamenterede, blødt svungne, dekorative brugskunstform hed – på tysk, fransk og dansk. Det er et fornemt hus, gedigent som rådhuset, men ganske anderledes forfinet.

Overfor på pladsens modsatte langside er der lutter storformer – brede boulevarder, der tydeligvis er anlagt uden for den gamle bykerne. Langs H. C. Andersens Boulevard ligger først V. Kleins solitærbygning i kopieret Rosenborgstil eller nederlandsk renæssance. Her er i dag vokskabinet, oprindeligt kunstindustrimuseum. Ved siden af på hjørnet ved Vesterbrogade ses det store klinkebeklædte og reklamedækkede »*Industriens hus*.« Trods de mange reklamer er arkitekt Erik Møllers nybygning fra 1978-80 en mærkelig udtryksfattig afløser for Vilhelm Kleins Industribygning fra 1872.

Og så kommer *Richs-huset* på det modsatte hjørne af Vesterbrogades inderste stykke. Richs-huset kender hvert barn, der kommer til København, for alle skal kigge op til tårnets hjørne for at se, om solen skinner, eller om det regner. Det fremgår nemlig af Utzon-Franks forgyldte figurer af de to piger med henholdsvis cykel og paraply, der skiftevis er fremme – i overensstemmelse med de faktiske vejrforhold. Et kæmpemæssigt termometer på bygningen fuldbyrder »vejrstationen.« Det er faktisk et spørgsmål i hvor høj grad, man også lægger mærke til bygningen, der er fra 1938 og tegnet af arkitekt Alf Cock-Clausen.

Nabohuset er nyere. Det er bygget for »Nye Danske« i 1958-60 af Ejner Graae, Henning Helger og Jørgen Rohweder. De tre arkitekter har disponeret meget behersket i et stramt modulschema, men uden at fedte, for facaden er af mørkegrøn marmor og aluminium.

På det fjerne hjørne af Jernbanegade ligger *Dagmarhus*, der er blevet et begreb i landets historie på grund af dets funktion som hovedkvarter for besættelsesmagten under den anden verdenskrig, som det lige nåede at stå klar til!

Det er bygget i 1937-39 efter tegning af H. Dahlerup Berthelsen og Christian Kampmann, og er et stramt og fastdisponeret hus, beklædt med Fakse-marmor. Ikke desto mindre er der givet rum for sprælske detaljer omkring indgangen til Dagmar-teatret med buet baldakin, rund kiosk med kuppel og bølget skilt i neon.

Men alt det kan man ikke længere se på een gang – for midt i det hele ligger nu den malplacerede *terminal* – den hidtil eneste symfoniske udgave af en kiosk og en kældertrappe!

Vesterbro

Rådhuspladsen ligger som nævnt lige uden for den gamle bykerne, og adressen er da også *København V*. I dens randbebyggelse indgår de netop omtalte trediver-huse: *Dagmarhus* og *Richs-huset*.

De er begge opført i årtiets slutning, hvor adskillige bemærkelsesværdige eksempler på funktionalistisk arkitektur forlængst var bygget – og naturligt måtte præge løsningen af to så markant placerede bygninger. I dem begge er den stramme kasseform dog kun underlag for de meget forskellige signaler, husenes bearbejdning udsender.

Begge bygninger er hjørnehuse, men Dagmarhus forsøger at lade som om det fylder en hel karré, og derfor kan have en symmetrisk facade, hvor de to sidefløje er trukket lidt frem og markerer den fine hovedindgang på midten. Men det er fup – og derfor ikke funktionalisme. For der er kun een sidefløj, og huset fylder kun den halve karré!

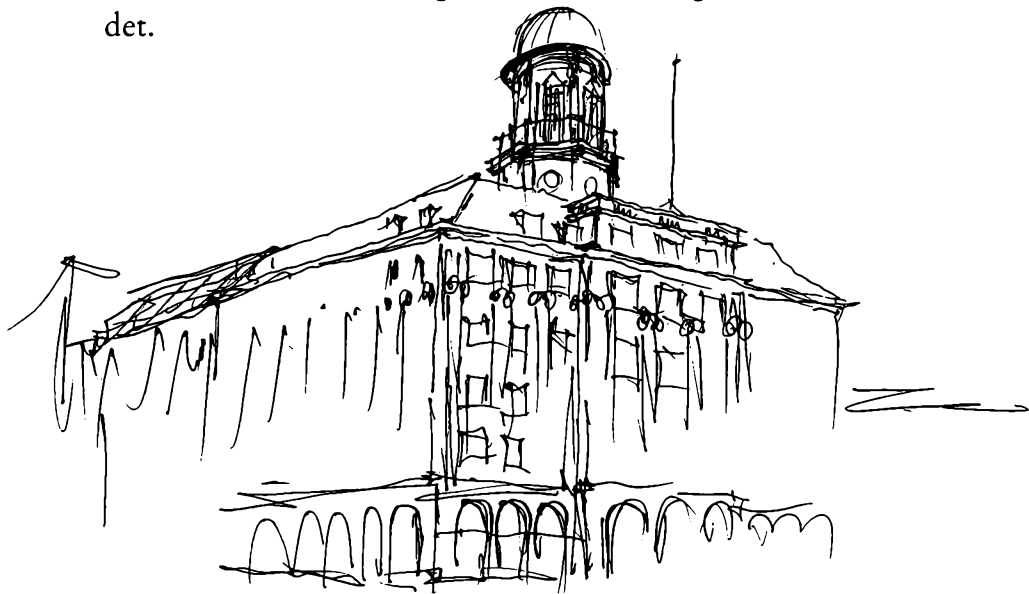

Begge hjørnehuse udtrykker tydeligt både tidens tendenser og deres bygherrers roller i den.

Dagmarhus er bygget for det verdenskendte ingeniørfirma Kampsax. Huset er værdigt og seriøst af fine materialer og med præcise former. Teaterindgangen er skubbet om på siden, så ingen kommers, ingen larm og lystighed kan forstyrre den sorte polerede granits betydningsfuldhed i hoveddørspartiet – som skulle vise sig så velegnet til passage af blanke støvler!

Det duer Richs-huset ikke til. Her er store ruder til restauranten på 1. sal, så folk kan ses og musikken høres – og så var priserne moderate. Det er et hus for den, der tager sig tid til fornøjelse – og dufter det ikke af kaffe, så dog af noget der ligner. I de første mange år var det det bedste, der kunne opnås, og måske er det derfor, huset blev så kendt og – i al diskretion – elsket.

Et stykke henne ad Vesterbrogade, på Richs-siden, står – for det er for smalt til at ligge – et trediver-hus med lidt klassicistmerester i symmetri og gesims, men det er for ungt til at blive taget nøjere i øjesyn. For det er bygget i 1940-42, for A/S Henkel med Ernst Kühn som arkitekt. *Persil-huset* kaldte man det i den lange årrække, man lagde mærke til det.

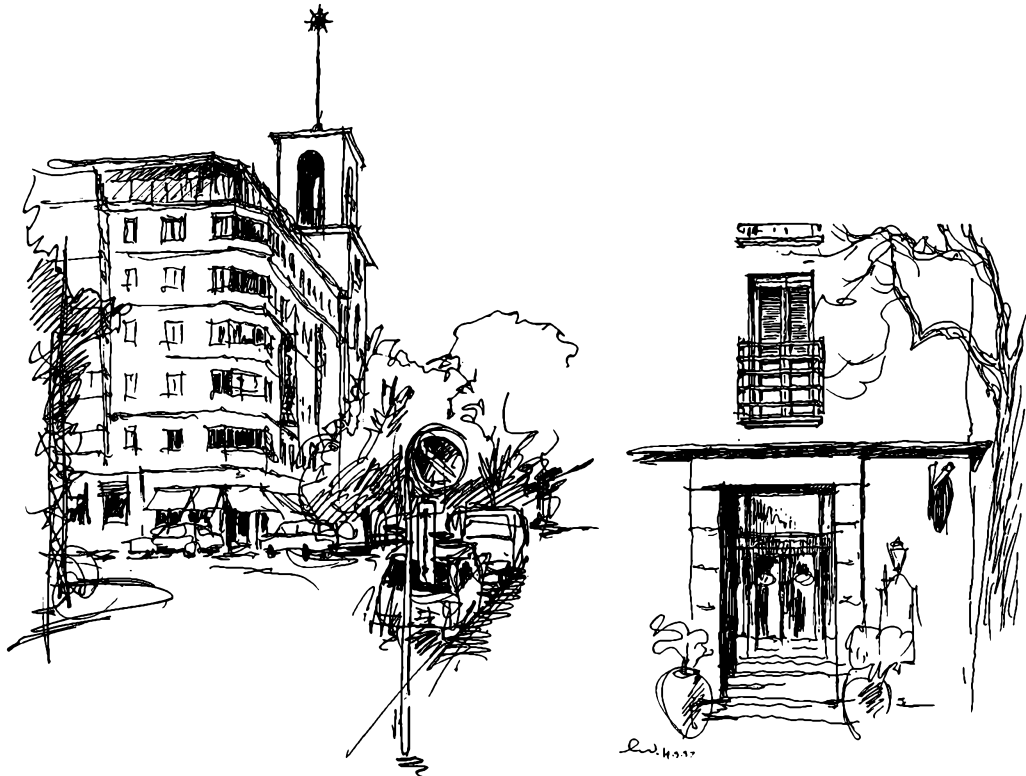

Endnu længere henne kommer et rigtigt landkendings-hus, stort og iøjnefaldende – *Axelborg*.

Det er for gammelt til at høre rigtigt med i en iagttagelse af brydningsarkitekturen i tyverne – for det er bygget i 1918-21. Men det repræsenterer næsten brudstedet, og det er tegnet af Wittmaack og Hvalsøe, det arkitektpar, der måske tydeligst af alle demonstrerer teoriernes afsmitning på virkeligheden, fordi de har bygget så meget.

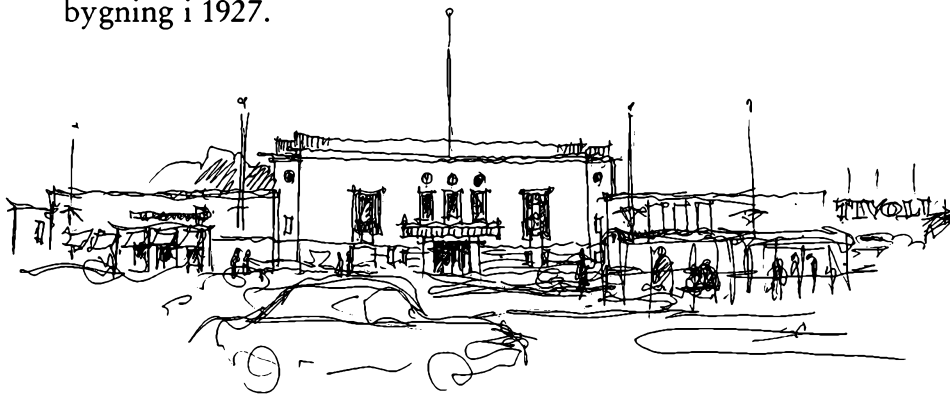
Axelborg er en forretningskarré i fem etager med udnyttet tagetage, gråpudset og med kuppeltårn. Det fylder næsten grunden ud til fire gader, og i den overdækkede gård var der banklokale – og det er der endnu!

Det er barokt i tyngden, klassicistisk i finesserne og snusfornuftigt og gedigent over det hele.

Skråt overfor det – på Axeltorv – ser man O. Gundlach-Pedersens lyse *Vegtergård* med funkis-tårn og gylden stjerne over samt Holger Jacobsens genopbygning fra 1914-17 af Cirkusbygningen fra 1880'erne.

Og når man går lidt videre ad Vesterbrogade og kaster et blik hen ad Bernstorffsgade, kan man pludselig opdage, at Nimb's facade over for Hovedbanegården jo er den rene forfinede klassicisme. Den stammer fra Anton Rosens ombygning i 1927.

Med omtrentligt genboskab beriger to bygninger, tegnet af Ole Falkentorp, billedet af København som hovedstad: *Hotel Astoria* langs banegraven og *Vesterport* på den anden side af Vesterbrogade. Det er trediver-huse for fuld udblæsning.

Astoria, opført 1934-35, er i grå jernbeton i et sammenstød af vandret- og lodretgående kasseformer, der i gavlen stiger i højden til støtte for en pragtudgave af Statsbanernes vingehjul. Det er et genialt hus, bygget på en grund, der næsten ikke er der. Huset bliver smallere og smallere jo længere ned i kældrene, man kommer. For i jorden vrirler det med offentlige rør og ledningskanaler.

Vesterport fra 1930-32 består af en jernkonstruktion, der er beklædt med kobber fra øverst til nederst. Det er den rene skære kubisme – den ene kasse ovenpå den anden og ved siden af den næste. Men med de symmetriske facader med fremtrukne midterpartier afsløres en klar reference til fortiden. Huset blev i øvrigt kaldt femøren – en hentydning til datidens kobbermønter. I mange år vakte det almindelig undren, at det ikke ville blive grønt. Det så mørkt, tungt og kostbart ud, men i de seneste år, er dets lodrette flader endelig begyndt at irre, så det nu er ved at ældes med ynde.

På hjørnet af Vesterbrogade og Trommesalen ligger et kontorhus fra 1935, hvor facaden, der er udformet af Bent Helweg-Møller, har en smal lodret opstribning. Det ligner en *curtain-wall*, altså et ophængt »gardin«, uafhængigt af bygningens struktur, men er det ikke. Det facadekonstruktionsprincip blev først opfundet en lille generation senere. I øvrigt er der pillet ved den. Den er ikke helt så klar som den var.

Det kunne være passende at forlade Vesterbro ved at kaste et blik tilbage ad gaden og få øje på *Saga Bio*. Axelborg indledte Wittmaack og Hvalsøes tyver-trediver-byggerier, som omtales gang på gang i det følgende, og *Saga Bio* afsluttede dem. Biografen, byens største, blev indviet i 1941. Men nu er den revet ned. I mellemtiden har den været i stand til at imponere ved sin størrelse og ved sin dristige tagkonstruktion – en ganske tynd betonskal – og at more og fornøje med sit repertoire.

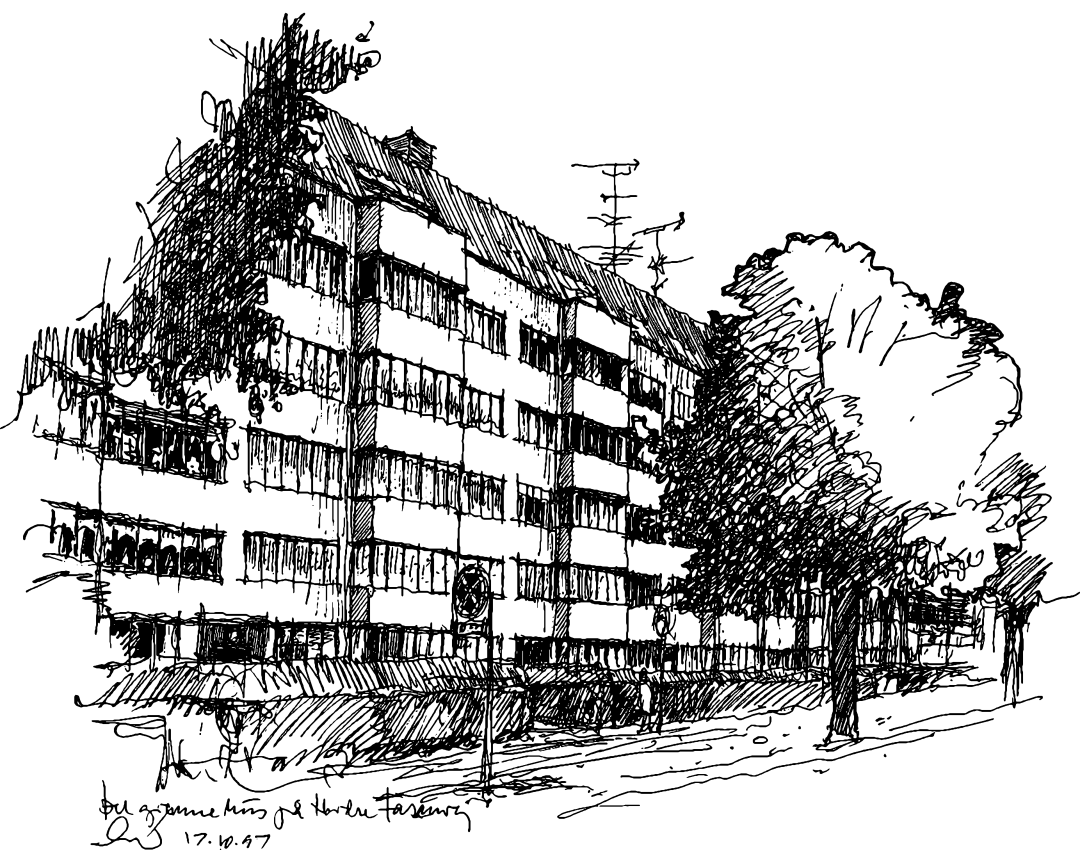
Frederiksberg

Der er mange af brydningstidens huse på Frederiksberg. Både af de bagudskuende og af de fremadrettede. De store officielle bygninger under stadsarkitekten A.S.K. Lauritzen som *Hovedbiblioteket på Solbjergvej* fra 1932-33 eller *Svømmehallen på Helgesvej* fra 1931, er huse, der er tydeligt i tvivl om deres familieforhold. Store kubiske blokformer, men symmetri og stærkt markerede midterpartier af portalvirkning, vinduer af stål i langformat i den ene og af træ i højformat med sprosser i den anden, gesimser og klassisk stramhed, men røde mursten og borgerlig soliditet.

Der er en rolig værdighed, en slags tilbageholdende selvhævdelse i denne moderate modernisme, som også synes at være tilstræbt – men med mindre held – i det meget yngre *rådhus*, fra fyrrerne og ind i halvtredserne, af Henning Hansen, Helge Holm og Carl H. Nimb. Især de to sidste, for Hansen døde undervejs. Det ligner udpræget et hus fra tyverne, hvor usikkerheden var størst.

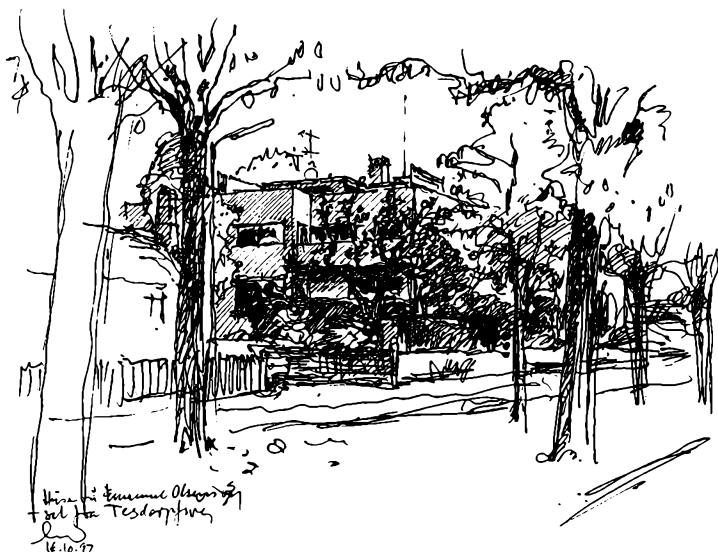

En slående kontrast til denne forsigtighed ser man i det lange, grønne hus på Nordre Fasanvej 78-82 – over for hospitalet. Det er et af de mest prægnante eksempler på den tidlige funktionalismes yvendige udtryksfuldhed. Det er tegnet af H. Dahlerup Berthelsen i 1930.

Fra arkitektens omhyggelige beskrivelse kan hentes detaljer om byggemåden: Facaden er udført med grågrøn Porfyritpuds. Huset har stålvinduer, strøget med grafit, og vandrette skiferbånd. Omkring indgangene er indfatninger af belgisk granit og dørene er af teak. Taget blev lagt med røde vingetegl af hollandsk model.

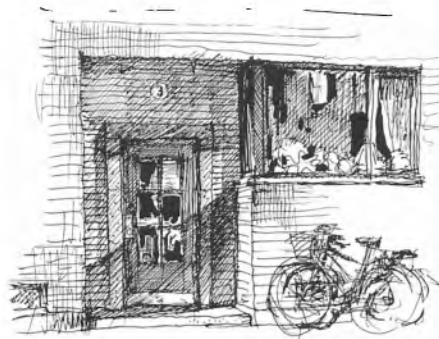
Huset udmærker sig ikke mindst ved de fremragende lejlighedsplaner med smukke rum, en suite med dobbeltdøre imellem; mellem stuerne med ruder. Døre, trapper og elevatorer er ordentligt proportioneret og dimensioneret som i alle hans ejendomme.

Det hus er brugskunst af høj karat.

Omtrent samtidig tegner han også de konsekvente funkis-dobbelthuse med tagterrasser på Emanuel Olsens Vej – og allerede i 1935 noget så anderledes som *Hostrups Have*. I denne store, gedigne boligbebyggelse, omkransende en virkelig bypark med roser, skulpturer og lys og skygge, er der sørget for information om stedet. Ved porten til Rolighedsvej er opsat en tavle i sandsten med bronzebogstaver, hvorpå kan læses:

Hostrups Have 1935-1936. Grundstenen blev nedlagt den 20. juni 1935 af Statsminister Th. Stauning, Borgmester M. Godskesen og Direktør Harald Simonsen på hvis Initiativ Bygningen opførtes med H. Dahlerup Berthelsen som Arkitekt

I øvrigt ses brydningerne i arkitekturopfattelsen måske allertydeligst i byens mange ombyggede huse, hvor ændringerne eller tilføjelserne tager mindre hensyn til huset end til tiden.

Huset på hjørnet af Sylows Allé og Falkoner Allé er en sådan hybrid eller podet plante, der sender tvetydige signaler ud i byen. Et hus med en iøjnefaldende beliggenhed, på

hjørnet over for Falkoner Centret, bygget i 1891 med pila-
stre og en fast vinduesrytme, men ombygget og forsynet
med et sammenhængende, smårudet stålvinduesbånd rundt
om hjørnet på 1. sal over butiksskiltene. Resultatet er en til-
støvet amerikansk trediver-dynamik på det travle strøg.

Vinduesbåndet er etableret så sent som i 1942-43 som et af
de få realiserede ombygningsprojekter, arkitekterne P. Wulff
Hansen og G. Ponsaing arbejdede med, alle med det formål
at få huset til at fremstå som en bemærkelsesværdig forret-
ningsejendom i gadebilledet. Et af projekterne omfatter en
etageforøgelse på hjørnet med diagonalstillet gigant-skilt-
ning.

Historien her burde nok have været skrevet i datid, for
sidst på året 1997 er huset pakket ind i plastic, og gennem
huller kan skimtes tegn på en tilbagevendende til husets oprin-
delige regularitet. Det bliver sikkert nydeligt, men den fal-
mede modernitet havde nu sin charme.

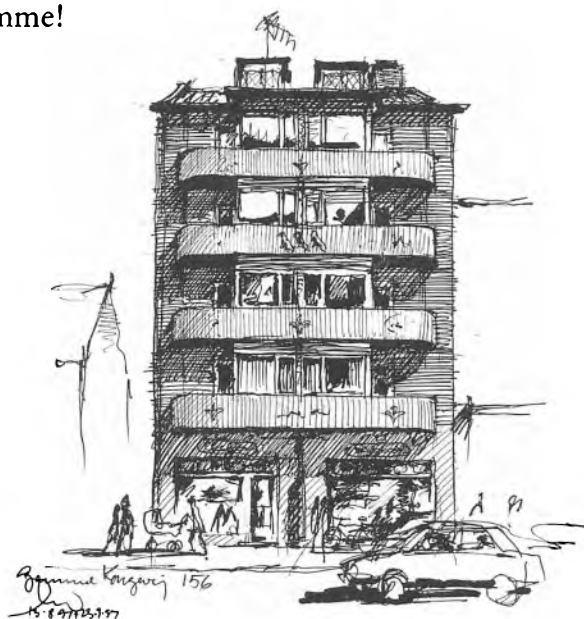
I den ydre ende af Gammel Kongevej – nr. 156 – står et hus, som provokerer let ved at afvige fra omgivelserne. Nu ser det lidt træt og småombygget ud, men i mange år, tredive måske, fra det blev bygget i 1933, så det moderne og sofistikeret ud med sin solide rødstenskrop og de støbte altaner med runde hjørner og dekorative relieffer over den berømte fiskeforretning, *Fehmerling*.

Gammel Kongevej 156
1933
W

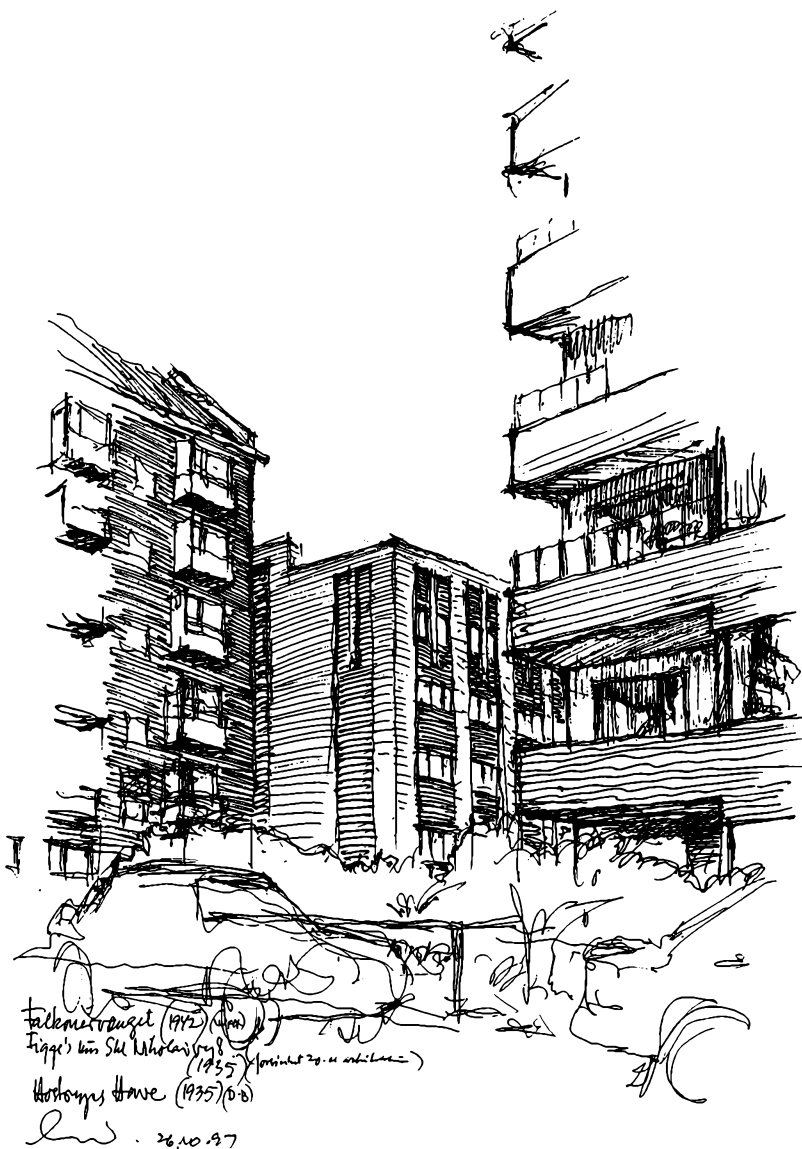
Huset er tegnet af arkitekt Albinus Risom, for hvem det lykkedes at få bygningsmyndighederne til at give en række dispensationer: For monierruder i begge brandgavle til belysning af baderum. Til at udføre bygningen med kun een trappe – når den udførtes af brandfrit materiale og alle lejligheder forsynedes med altan, såvel til gade som til gård. Der er da også elevator. Og endelig – og det er helt ejendommeligt – til at nøjes med 4,1 m² gulvflade i køkken, når der installeredes elektricitet til kogning.

Det er tydeligvis et hus beregnet til velsituerede enlige med udsvævende vaner: Der er en stor stue, et beskedent soverum med garderobe, et efter tidens målestok luksuøst badeværelse og så det mikroskopiske køkken til morgenmaden og de få katastrofesituationer, hvor det kunne blive nødvendigt at spise hjemme!

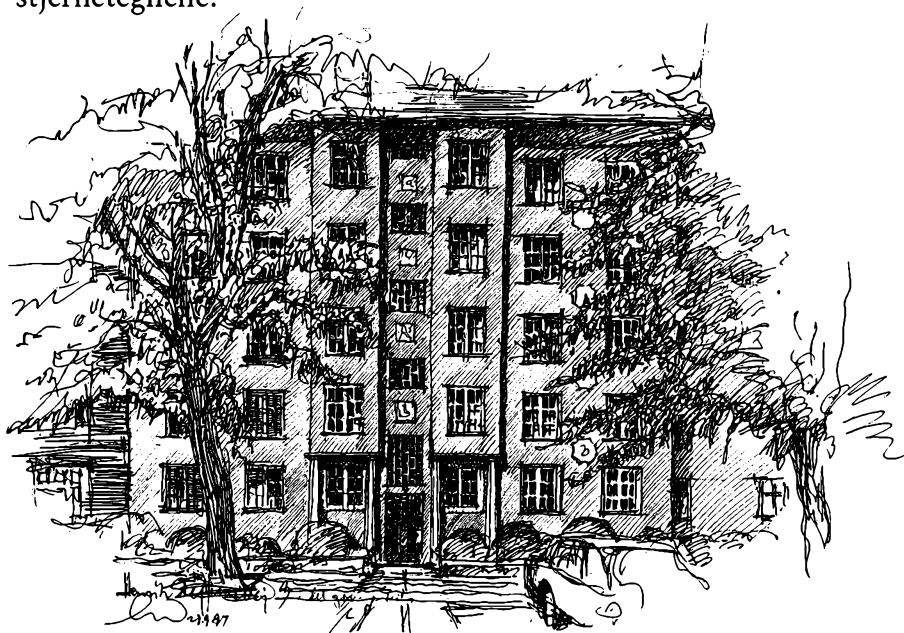

Det hus er »Art Deco.« Det er i hvert fald ikke funkis, for hovedformen er helt traditionel med sadeltag af tegl. Der er ikke noget klassisk i det, bortset fra facadens symmetri – men det er dekorativt og dekoreret. Det tydeligste stiludtryk ligger dog næsten i den livsstil, det er bygget til at tjene.

En anden slags »Art Deco« præger et mærkeligt hus på Sankt Nikolai Vej nr. 8-14. Arkitekten hed H.E.A. Figgé og huset er tegnet i 1935. Det er bygget til møbeludstilling, sadelmagerværksted og kontorer for møbelfirmaet Holm og Larsen. Huset er opført af røde og gule mursten, der danner de særeste figurer – med både New York- og indianerinspiration, og det står ganske upåagtet der på sidegaden.

Der er et tredje eksempel – på en tredje form for »Art Deco« – på en anden frederiksbergsk sidegade, Henrik Stefensvej. Huset nr. 9 står i en afdæmpet lys, gråliggrøn farve på glatte, pudsede flader med dybe hvide vinduesfalske til hvide, sprossede trævinduer. Et par karnapper står på slanke, let tilspidsede ottekantede ben. Karnapperne flankerer indgangsdør og trappevinduer – som er af stål og mørktmalede. Og så er facaden dekoreret med nogle små relieffer med stjernetegnene.

Det er et fornemt, sart og sirligt hus med hovedtrappe, køkkentrappe og elevator – og med nogle meget fine, ja, ligefrem smukke lejlighedsplaner med meget velproportionerede rum, hvor en ordentlig forstue giver adgang til både køkken, spisestue, opholdsstue og det lille værelse på 7 m², der skyder sig ud i karnappen – og som på plantegningerne ikke er betegnet som kammer, men som kabinet! Det er boliger beregnet for folk med levemåde. Badeværelset ligger ved soveværelset, men er også tilgængeligt fra spisestuen via en lille gang.

Huset er bygget i 1928-29 med A. Skjøt-Pedersen som arkitekt, og det er sammenbygget med et ældre hus rundt om hjørnet til Grundtvigsvej, som ved samme lejlighed er ombygget og forhøjet. Det er knap så fint. Der er f.eks. ingen elevator.

Ud til Henrik Steffensvej er der et grønt bed foran huset og store akacietræer på den anden side af fortovet. Det er et smukt sted, lige nær ved byens bedste butiksgade og Landbohøjskolens have, og huset afslutter en gedigen rødgrå husrække, helt i sin egen ret, men uden at ødelægge noget for de andre.

Det må have været misundelsesværdigt at flytte ind der i 1930 – men allerede da må Skjøt-Pedersen have været optaget af ganske andre tanker om boligbyggeri og arkitekturudtryk, for få år efter denne finslebne elegance bygger han sprutpudsede funkisblokke i Blidahparken i Hellerup, ved Ordrupvej og i Ringparken ved C.F. Richsvej.

Blidahparken, C.F. Richsvej, 1937.
25-1-37

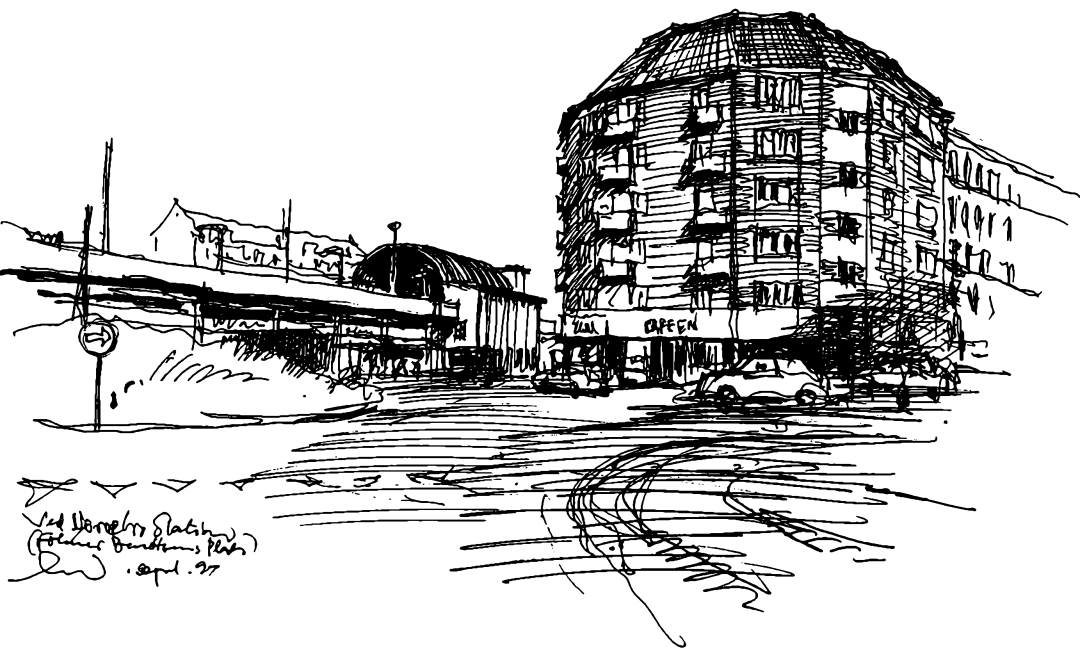
Nørrebro

Det mest iøjnefaldende trediver-byggeri på Nørrebro er *Nørrebro Station*. Hele anlægget af højbanen er typisk for den trafikbrølede tidsalders barneår, og stationen er mere anlægsbyggeri end hus. Den er tegnet af DSBs overarkitekt K.T. Seest i 1930. Den står grønpuddet og nyrestaureret – en anelse mere gullig end oprindeligt – og det store bueslag over sporene er en rødmalet gitterrist af træ.

Der er storby over Nørrebro station, et fixpunkt i mylde- ret af mennesker og køretøjer. Den indgår i den danske po- esi som baggrunden i PH's revyviser »Almind'lig – ganske al- mind'lig« om det beskedne liv med spegepølse ved en rød- ternet voksdug »et sted ved en grå viadukt«.

Den store ejendom overfor – der snor sig rundt om hjør- net til Hyltebro, fremviste indtil for få år siden en række bu- tiksskilte i klar funkis-grotesk skrifttype. Nu er kun et en- kelt tilbage.

Ved Nørrebro Station
 (Folkets Børsens Plads)
 LW . 27. 37

Der var også funkis over *Nora-Bio* på Nørrebrogade. Den er af Wittmaack og Hvalsøe fra 1935 og var oprindeligt brunpudset. Nu er den lys og har fået flueøje – og er supermarked.

Omkring Nora-bis
 Nørrebrogade
 LW
 27. 37

Et stykke oppe ad Nørrebrogade, over for Stefanskirken, ligger en prægtig funktionalistisk ejendom, nr. 174 & 176, tegnet af Charles I. Schou for Brd. Zøllner. Den har butikker i gadeplan – engang bydelens eleganteste fødevarerbutikker – med en fornemt formet og detailleret kobberbaldakin. Den er der heldigvis endnu, men pakket ind i smart plastic.

Huset var flødefarvet, men sidst i firserne blev det malet gult – som et af de første eksempler på den bølge af »gul vold«, der nu hærger hovedstaden. Der er også storby og hovedstrøg over det hus. På mezzaninen er der klinikker og kontorer og først derover boliger. Det passer til sin tid, uanfægtet af naboerne, synligt i gaden, uden at mase sig frem. Tværtimod, det er trukket lidt tilbage, men heller ikke reserveret.

Zøllnerhus
Nørrebrogade 176-174
Udvalgt af Gottmølle
C.I.S.
28.12.97

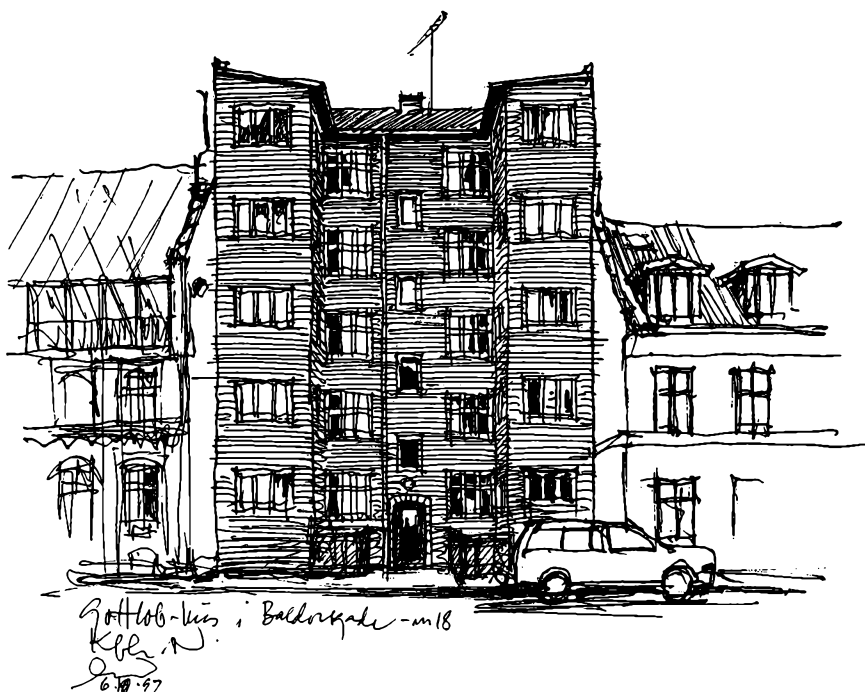

Nørrebrogade 157-159
C.I.S.
28.12.97

På samme måde optræder Nørrebrogade nr. 157-159 af Vilhelm Lauritzen med små trådkurvsaltaner til de beskedne boliger til travle, selverhvervende byboere.

Men disse to huse, begge fra trediverne, er ikke karakteristiske for tidens usikkerhed. De er afklarede.

Så er der anderledes skizofreni i det mærkelige hus, Kaj Gottlob har bygget i Baldersgade nr. 18. Det er både beskedent og prangende. Et trefløjet anlæg på en ganske smal grund med en enlig opgang i midten, indrammet af grønglaserede mursten. Oprindeligt flankeredes den »imponerende« – henved fire meter lange – adgangsvej af to runde piller, muret af samme slags grønglaserede tegl med hver en minimalistisk skulptur af livets aldre. Det var mere spøjst end skønt, men det er ærgerligt, at de er væk.

Kaj Gottlob fortjener egentlig at få sin egen monografi, for han har virkelig bevæget sig gennem sin tids arkitekturstrømninger med kraft og fyndighed – og stor slingren mellem klassiske bindinger og samtidsbetinget eller fremtidsrelateret fordomsfrihed. Kendt er vel især den mesterlige Knippelsbro i rustfrit stål og kobber, udformet 1935, Skolen ved Sundet på Samosvej fra 1937 og Universitetsparken ved Nørre Allé i København fra fyrrerne.

Jagtvej nr. 72-74 er et ganske stilfærdigt hus, der indgår ube-sværet i husrækken. Alligevel er det højst bemærkelsesvær-digt. Det indeholder elementer af al den turbulens i formop-fattelsen, der har præget tiden før dets opførelse. Det er nemlig bygget så sent som i 1939 med O. Gundlach-Peder-sen som arkitekt, men kunne sagtens være bygget ti år før. Det er et rødt, muret hus med to opgange i fem etager og med symmetrisk facade, som på een gang har simpel takt og hakkende rytme med både karnap og altaner. Disse er ikke bare en brandredningsforanstaltning, for huset har også køk-kentrapper – men en *herlighedsværdi* tillagt de to lejligheder ved gavlene, medens de to i midten har karnapper. Stor for-skel i boligforholdene på basis af lille variation i planløsning.

Der er tætsiddende, diagonale sprosser i trappevinduerne, der tjener som facadedekoration, og så kommer hovedsagen: Stueetagen med de tre butikker – to ubetydelige og så den store midterbutik, Thorvald Petersens pragtfulde blomster-handel, hvor skråtstillede flagstænger flankerer det elegante konkave indgangsparti under den fine baldakin med de prægtige bronzebogstaver i specialformet skrifttype: funkis-grotesk. Butiklokalet her bag fylder ikke blot den fulde husdybde, men fortsætter tilmed ud i en halvcirkelformet glasbygning med kuppelhvælv, hvorunder kongevin og aspi-distraer samt tidens særligt yndede store bladplanter, *Ficus elastica* og *Monstera deliciosa* – Fingerphilodendron fejlag-tigt kaldet – trivedes i overdådighed som baggrund for blomstrende vækster i rillede kunststensbaljer og -krukker og glaserede vaser på mønsterlagte mosaikgulve mellem vægge af Faxe-marmor. Mageløst! Festligflot som en dekora-tion til et af samtidens mange filmlystspil.

Nu er blomsterbutikken lukket. Skiltet sidder der endnu en kort tid, men rummet er fyldt med gamle møbler, og hu-set er under renovering ...

Nabohuset, nr. 70, er fra 1932 og tegnet af M. J. Kelde. Det er anderledes funktionalistisk og rummede Jagtvejens enkle og klartformede postkontor indtil for få år siden, hvor den smuldrende etat byggede et helt nyt posthus ved siden af i poppet entreprenør-barok.

Længere henne ad Jagtvejen, og på den anden side, nr. 155B-D, ligger en lav og langstrakt stribe klassicisme-funkis. Et mærkeligt bygningsanlæg. Det er rødt i den ene ende og gulligpudset i den anden, men alligevel ser det ud som om det var tænkt i en helhed, og ved hjælp af andre lave kasseformede bygninger for begge ender, danner det et karakterfuldt gadebillede.

Det er bygget i tre omgange. Den midterste del er den ældste. Den er opført i 1934 som kontor-og værkstedsbygning for A/S Magneto og tegnet af O. Gundlach-Pedersen. Facaden er raffineret og består af et midtstillet butiksvinduesparti med en dør i muren til den ene side og et højt, smalt trappevindue til den anden. På 1. sal sidder en stribe vinduer, samlet med een ramme, der løber hen over døren og bryder klassicismen – som så svarer igen med en gesims ovenover en meter under facadeoverkanten.

Den røde ende til venstre er bygget i 1937 for Brdr. Simonsgaard og tegnet af ingeniørfirmaet Gerstenberg & Agger. De har videreført bygningshøjden og fastholdt gesimsen samt gentaget motivet med dør i den ene ende og højt vindue i den anden på hver side af et svagt tilbagetrukket midterparti med butiksruder i stuen og vinduer i række foroven. Huset er fornemt detailleret med fine forskydninger ved materialeskift og kobberinddækning af den smalle baldakinbræmme over stuevinduerne.

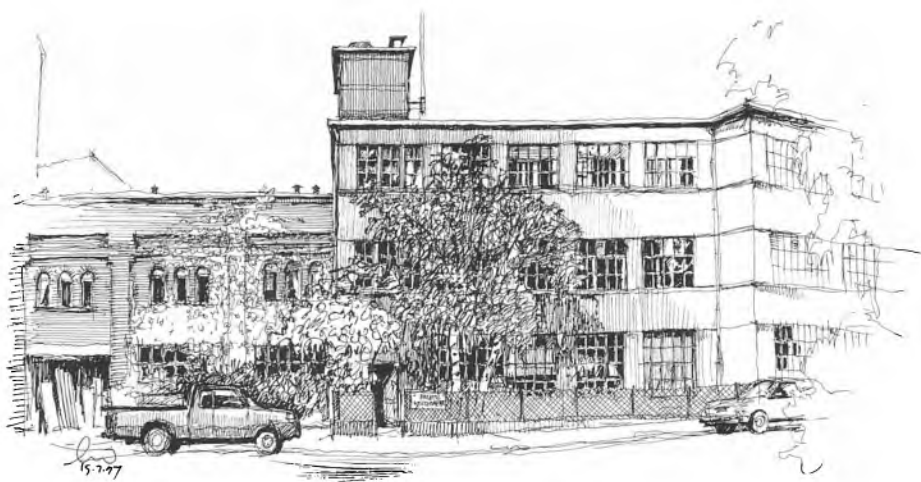
Den højre bygningsdel er en udvidelse af Magneto A/S og tegnet af arkitekt Erik Fisker så sent som i 1952 med stor respekt for det foregående. Hushøjde og gesims er videreført, men facaden er ganske frit formet med store gennemkørselsåbninger i stuen og vinduer i simpel række – og så er der tilføjet et skiltetårn i chokbeton.

De to endebygningers helt usædvanlige hensynsfuldhed over for det oprindelige hus gør denne gadestrækning til noget særligt – robust erhvervsbyggeri med værdigt ansigt, og så lige over for Universitetsparken. Faktisk tilhører bygningerne universitetet. Der er studentercenter, Idrætsforskning og Teknisk tjeneste i dem.

Kvarteret lige bagved er også præget af erhvervsbyggeri – med ekspansionstid i tyverne og trediverne.

Rådmandsgade 55 er en rigtig industribygning: Rich. Müllers Metalvarefabrik fra 1930, tegnet af arkitekt H.P. Jacobsen og E. Foersom Clement. Huset har en nøgtern holdning til den nye saglighed: Store vinduer, men små ruder, fladt tag, men med fald til udvendige nedløb – og en ganske uformidlet sammenbygning med den ældre bygningsdel, som nu – træt og tilgroet – har sin egen tyste poesi.

Østerbro

Fortsætter man retningen ad Jagtvejen, angriber man Østerbro i flanken. Det er et godt sted. Her ligger nogle af tyvernes fineste eksempler på, at nu er det lige før, der sker noget. *Jagtgården* på Jagtvejen 179-181 af Kay Fisker og Chr. Holst, hvor karreens midterfelt danner et præsentabelt, grønt anlæg mod gaden. Henning Hansens *Solgården*, Vejrøgade 6-14 m. fl., der åbner det ene hjørne af karreen, så der er udsigt og adgang til haveanlægget i midten, hvorfra der er indgange til de varierede og nytænkte boligtyper. Og *PH's*, Poul Henningsens, hjørnejendom, Skt. Kjeldsgade 2-12/Jagtvej, hvor der eksperimenteres med dobbelte ruder og hulkehlsløsninger. Alle ganske upåvirkede af ydre pres med deres røde mursten og sprossede ruder i højformater.

Nu er *Jagtgården* ødelagt med et kobberhalstørklæde, men de andre er lykkeligt undsluppet forbedringer.

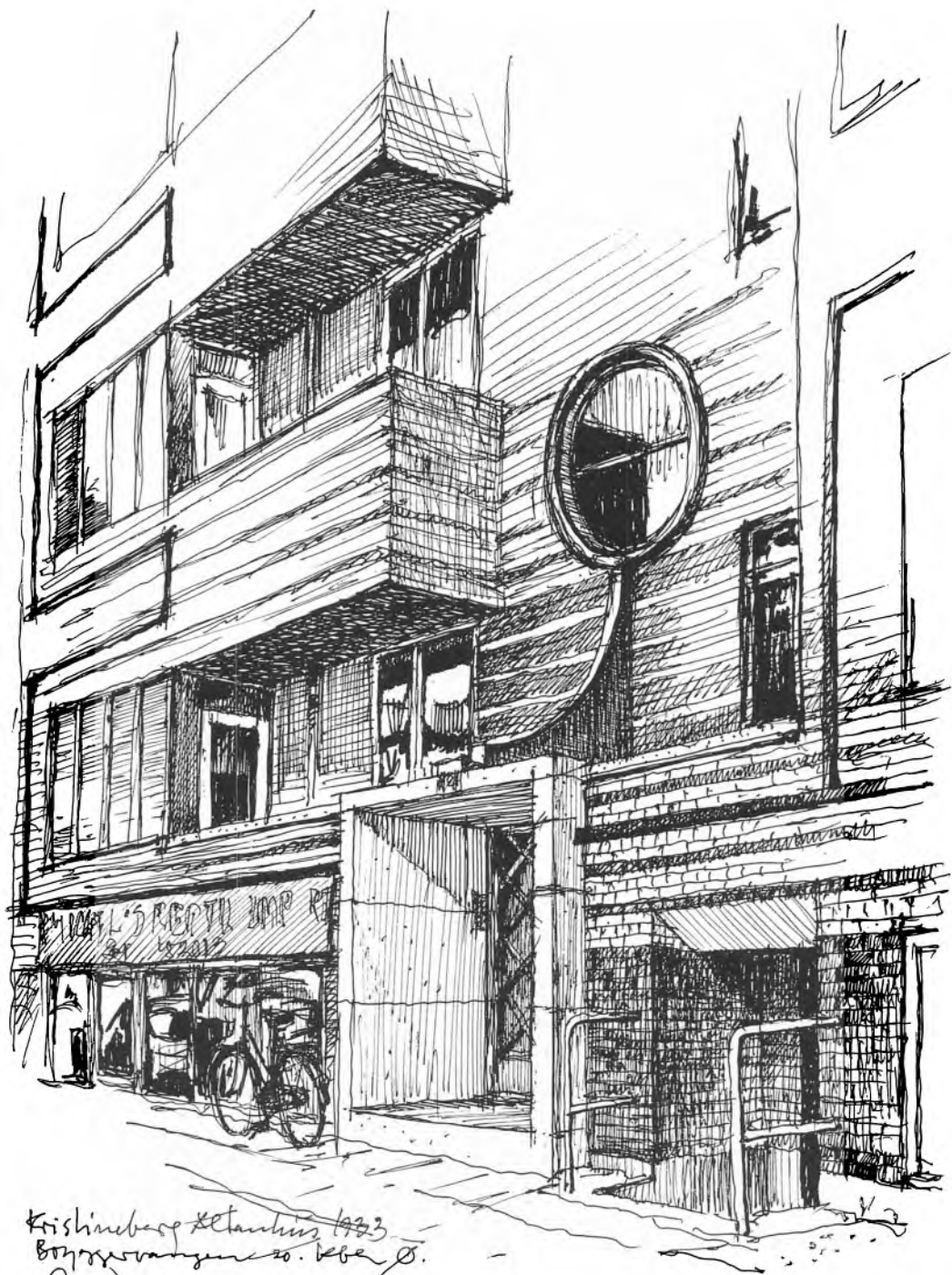
Lige i nærheden på hjørnet af Bryggervangen – nr. 18-24 – og Skt. Kjelds Plads ligger et bygningskompleks, der helt anderledes tydeligt lader tidens boligmæssige udviklinger afspejle sig: *Kristineberg Altanhus!*

Tænk, det hedder det. Man må have været meget stolt over at kunne tilbyde lejligheder med denne herlighed. Men det har også været vigtigt at kunne byde på noget særligt, for det var ikke let at få nybyggeri lejet ud i en tid med boliger i overflod.

Den store ejendom er bygget i 1933 for grosserer I.H. Goldschmidt og tegnet af arkitekt Thor Beenfeldt, der tillige var bygningsinspektør på Frederiksberg.

Der er god brug for altanerne, for i brandtilfælde kan der blive trængsel på trapperne, som giver adgang til fire lejligheder pr. repos. To til gaden, to til gården.

Krishineberg & Schanitz 1923
Bryggarvænget 20. København Ø.
lw 10.9.97

Boligerne er på halvandet værelse med køkken og bad – og planen er elendig. For at samle installationerne ligger badet og køkkenet ved siden af hinanden med udgang til køkken-trappen gennem badeværelset. Da man kræver to døre mellem køkken og bad, har man indskudt en gang imellem dem og stuen med et grimt skråt hjørne – for dog at kunne bruge køkkenet.

Men altanerne er flotte. De er tre meter lange og ganske smalle, men dog nok møblerbare. De indgår i facadekompositionens dekorative murværk som hovedmotiv med karaktergivende skyggeeffekt i et vekslende mønster af afstribninger med fremtrukne klinkeband og cementgrå indramninger af dørpartier og trappevinduer.

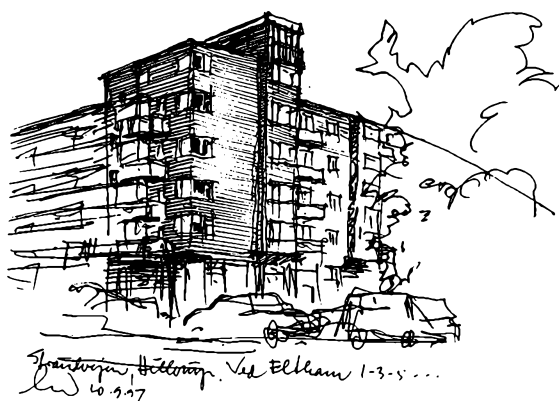
Der er sat nye vinduer og altandøre i huset i 1994 med langt bredere profiler end de oprindelige stålvinduer. Det ser lidt svullent ud.

På Østerbrogade 226-238, ved Svanemøllen, ligger en lang rød ejendom, kun et par år yngre end Kristineberg – den er fra 1935, og også velforsynet med altaner. Men de er helt anderledes påhæftede de vertikalt markerende karnapper.

Østerbrogade 238. Svanemøllen
LW. 10.9.97

Det interessante ved huset, *Svanemøllebo*, er, at det i den frie ende går i højden med en ekstra etage. Det er så meget mere interessant, da det samme sker lidt længere ude ad gaden, hvor Østerbrogade bliver til Strandvejen. Det sker med det første hus i Gentofte kommune, en stor gul ejendom »*Ved Eltham*«, Strandvejen 34-38, fra 1937. Der er ikke nogen fornuftig grund til, at de to huse sådan skal knejse med hjørnerne, så det må være for et syns skyld. Det må være af arkitektoniske hensyn. Det må være en ajourføring af tidligere tiders hjørnetårne eller -kupler. Sandsynligvis fordi arkitekterne har fundet det for fattigt, hvis der ikke skete noget.

Begge ejendomme er tegnet af Wittmaack & Hvalsøe, og de to arkitekter har været gamle nok til at tænke sådan, efter at have gennemlevet adskillige retningskift siden deres første store præstation – Axelborg – i 1921.

En af deres store metamorfoser ligger længere inde ad Østerbrogade og er vel pejlemærket fremfor noget for begrebet Østerbro. Det er *svømmehallen og idrætsanlægget*. Det ligner den rene, skære nazisme! Hårdt og gevaldigt, overdreven pompøs heroisk klassicisme. Der er ingen tvivl om, at den tiltagende støvletrampen i de sydligere regioner har haft »opkvikkende« virkning her til lands på meget forskellige måder.

Her, i et mekka for heltedyrkelse, her, hvor rekorder skal sættes og overgås, her må der pondus til. Og det er der så kommet – over en årrække. Stadion blev bygget i 1925 og så *Park Bio*. Svømmehallen er fra 1930.

Der er også noget patetisk over så megen drabelighed – i forfald. Den imponerende portal fører nu ind til en lille gård med skarnkasser, og udsigten til den klassiske bueskytte sker gennem trådhegn. Heldigvis er der pyntet på svømmehallen, og dens position som mødested er ikke blevet mindre af, at man har lagt en masse fliser foran den – omkring Gunnar Nu-Hansens forknytte buste.

Inden for voldene

På Øster Voldgade ligger *Danmarks tekniske Højskole*, eller rettere de bygninger, der opførtes som sådan over en lang årrække fra 1929. Arkitekten var O. Gjerløv-Knudsen.

Det er et bygningsværk, der er typisk for dobbeltbindingen til traditionen og det nye. Klassicistisk i formen, men med funktionsbestemte og ganske prunkløse bygninger.

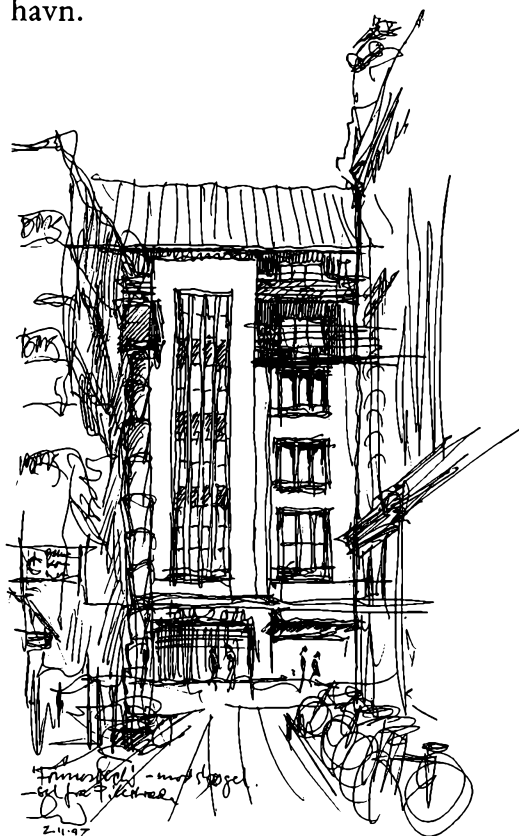
Kernen er en cirkelrund bygning med et imponerende indgangsparti – klassisk og monumentalt i kraft af størrelsesforholdene. Der er noget germansk bravade over det. Enhver kan se, at det er en alvorlig sag at studere til ingeniør. Lærestalten, som den blev kaldt, har aldrig vundet befolkningens yndest. I mange år blev stedet omtalt som »Den nye polytekniske« – naturligt nok, da den gamle lå på Øster Farimagsgade. Og nu er det »Den gamle.« – Den nye ligger som bekendt på Lundtoftesletten.

Men anlægget har holdning og karakter, for Gjerløv-Knudsen holdt fast ved formater, materialer og detaillering gennem alle årene. Dette til trods for, at han i mellemtiden havde tegnet det i 1939 opførte »Danmarks Akvarium« i Charlottenlund i en helt anderledes uformel og imødekommende funktionalisme.

Inde i byen ligger og står der så mange bygninger fra tyverne og trediverne, at det er nødvendigt at udvælge nogle typiske eksempler. Det særlige ved tyver-trediver-byggeriet i bykernen er, at disse nybyggerier i relativt store volumener ikke kan undgå at gribe ind i eller kolliderer med de størrelsesmæssigt mere beherskede nyklassicistiske eller barokke bebyggelsesmiljøer, som er så typiske for det indre København.

En mere eller mindre samlet gruppe af markante bygninger i overvejelsesværdig arkitektur ligger på og ved den fashionable del af Strøget: *Fonnesbech's hus* af O. Gundlach-Pedersen fra 1935-38, *Svaneapoteket* og *A.C. Bangs Pelshus* – begge af B. Helweg-Møller og begge fra 1934, Østergade 47, 18 og 27, *Det Berlingske Hus* i Pilestræde fra samme tid og af samme arkitekt og så *Gutenberghus* – lidt længere henne og rundt om hjørnet til Vognmagergade – tegnet af Alf Cock-Clausen og opført 1935-38.

De er allesammen bemærkelsesværdige byggerier i gadebilledet – opført i tidssvarende jernbetonkonstruktioner med naturstensbeklædninger og dekorationselementer. De er tydeligt jævaldrende, men meget forskellige. Helweg-Møllers bygninger er både humørfyldte og pågående, mens Gundlach-Pedersens hus udtrykker luksus og fornemhed – meget passende for et finere stormagasin, og Gutenberghus er konservativt og temmelig reserveret. Alting er af bedste kvalitet. Der er ikke sparet på noget – og de er vigtige elementer i byens fysiognomi.

Skråt over for Fønnesbech ligger, som et led i rækken af huse i moderate størrelser, Østergade 36-38, som er dels nydels ombygget i 1929 af A. Skjøt-Pedersen og C. Lüttichau.

Lige så kontinentale de just omtalte bygninger virker – de har både tyske og franske aner – lige så angelsaksisk virker dette. Facaden er et fornemt spil af formater og fine forskydninger i fladen. Det er en ajourføring af elementer i den Eigtved'ske rokoko og den Jardin'ske klassicisme – det er næsten kammermusik for piccolofløjte. Det har optrådt behersket i gadebilledet hidtil, men nu er det uheldigvis blevet malet i flere farver.

Gutenberghus i Vognmagergade er en bygning i stort format og mest kendt for en detalje: gangbroen med uret. Ingen kan vel finde på at forlange Gutenberghus fredet – men der er vel heller ingen, der i fuldt alvor kunne finde på at forlange det fjernet. Man kan se på det, at det ville være for dyrt. Det er gedigent byggeri.

Rundt om i verden findes en mængde af den slags bygninger. De er egentlig placeret forkert oprindeligt, men deres betydning har været så stor – på grund af deres anvendelse – at man har ændret deres omgivelser. De er blevet *byplanbestemmende*.

Det gælder i udpræget grad for Gutenberghus. Der har næppe været mange, der i 1935 var fortvivlede over, at bygningen tromledes ned over det dybt forslummede kvarter. For kun få har haft fantasi til at forestille sig de gamle rotte-reder renoveret og idylliseret. Denne bevaringsholdning var til gengæld blevet styrket væsentligt, da man sidst i halvtredserne ville fuldføre Gutenberghuskarreen og dermed nedrive resten af husene i Landemærket hen til Trinitatis kirke.

Nu lød der vilde protester mod arkitekt Preben Hansens enkle hus fra 1972 ud mod Pilestræde, der dog havde – og har – den fortræffelige egenskab at skjule den usædvanlig hæslige bagside, som Gutenberghus i næsten en menneskealder havde forulempet kvarteret med. Tiden var gået, uden at nogen havde løftet en finger for at vedligeholde de gamle huse – der nu pludselig opfattedes som en uerstattelig kulturskat. Ergo var der ingen forståelse for den nye bygnings fremstrakte »marmorhånd« som point de vue for den fine fliseplads langs kirken. Tværtimod, lukkede man hullet med et menighedshus i landlig rusticitet!

Stemningen var tydeligvis vendt, og da man sidst i treserne havde planer om at bygge et afsluttende kontorhus på hjørnet af Landemærket og Aabenraa, lykkedes det at forpurre disse og at sikre den sidste rest barokhuse – ved successive at udskifte hver en sten og hver en bjælke. Resultatet er, at en forloren oprindelighed nu for evigt kan henvise Gutenberghus til rollen som den store synder, der har knust den idylliske stad!

Og der står det så. Stort og kostbart, men uden at repræsentere andre værdier end den økonomiske. Eller hvad?

Måske er den største værdi ved dette Gutenberghus, og ved de andre store trediverbygninger, at de manifesterer årtiets trodsige optimisme.

Der var arbejdsløshed af hidtil uset omfang og ringe udsigt til forbedring – og alligevel byggede man huse beregnet for evigheden i fremragende kvalitet. Alligevel byggede man ejendomme med små lejligheder til karriere-mennesker med bil – og toværelses til flipproletarer med børn.

Perioden sluttede som den begyndte – med et brag.

Arkitekterne

Tyverne havde været en særegen tid. Nu er det tydeligt at se, men det må også have været oplevet sådan. Den store krig 1914-18 havde forandret verden. Alt var i opbrud. Hvad der før var givne vilkår og faste værdier, var pludselig hverken givent, fast eller værdier.

Trediverne var en forlængelse af usikkerheden. Den tekniske udvikling tog fart i en grad, så samfundet slet ikke kunne følge med. Verden var motoriseret og husene skulle være »maskiner til at bo i«. Og de arkitekter, der skulle skabe dem, var alle gamle nok til at have oplevet hele postyret. Deres udgangspunkt var tiden før!

Man skal være voksen, før nogen får tilstrækkelig tillid til evner og formåen til at tildele een opgaver af større omfang.

Hvis man skulle påtage sig den projekterendes ansvar for et stort byggeri i 1920'erne, måtte man mindst være sidst i 30'erne. Og sådan var det. De fleste af de arkitekter, der præger byen med resultaterne af deres faglige anstrengelser i tyverne og trediverne er født i firserne og halvfemserne i århundredet før.

De er arkitekter af en årgang, der blev klassisk skolede og så blev udsat for de påvirkninger, der fulgte af de europæiske strømninger, og som fandt det nødvendigt at følge med – og derfor blev usikre på hånden. De var vænnet til ro og takt og sømmelig orden fra midten: Symmetrien – opstået i antikken og vedligeholdt lige siden – var den sikre havn for alle planløsnings problemer.

Og pludselig er det ikke bare passende, men ligefrem påkrævet at se bort fra det formelle og koncentrere sin kunstneriske evne om at lade funktionen være udgangspunkt for formen. Altså ikke bare for opgavernes løsning, for det har den altid været, men for en form, som tilmed afspejler løsningens konstruktive, tekniske og materialemæssige grundlag.

De arkitekter var ikke genier – kun få måske endda talenter – men de var dygtige. De kendte deres fag, beherskede deres metier. De skabte respekt om sig, fik opgaverne og etablerede velrenommerede tegnestuer.

De lidt yngre kolleger, der var født omkring århundredskiftet, var anderledes modtagelige for tidens tendenser. De var unge, da ideerne var nye.

Arne Jacobsen fik hurtigt og sikkert greb om de nye ideer og stilelementer. Med de mange arkitektur- og designopgaver, han har mestret at føre ud i livet i enkle, smukke og funktionelle løsninger, er hans navn slået fast som primus inter pares.

Mogens Lassen gjorde epigoneri til en selvstændig kunstart – i hvert fald er hans omplantninger af Le Corbusier båret af en lyrisk fryd. Hans huse udstråler poesi og en optimistisk – og uberettiget – tiltro til en ny byggeteknik.

De og deres jævnaldrende er de rigtige funktionalister.

De andre og ældre har haft de yngre som medarbejdere på tegnestuerne til konstant påvirkning. Gensidig tydeligvis, for den solide viden om bygningers konstruktion spiller – i en hel generation eller tre – en større rolle end trangen til at lade formsproget dominere. Og at projektere ud fra nødvendighedens krav udelukker ikke lysten til at ordne størrelserne i regelbundne formationer og at vise omhu for detaillern.

Det gælder nemlig for alle den tids huse – og for de næste tredive års – at der er ofret stor omhu på detaljerne: Profiler, beslåning, skiltning – flisemønstrene går op, skruerne sidder med samme afstand osv.

Det er vigtigt, for det er detailleringen, der tæller. Når vi skelner rokoko fra klassicisme, er det udelukkende ved hjælp af detaljerne, for i grundtrækkene er husene ens – pille-vindue-pille etc., ligesom i konstruktioner, materialer og overfladebehandlinger. Der kan være nogle forskelle i proportioneringen – døres og vinduers formater – men ikke i de nærmeste overgangseksempler. Det er på tæt hold, forandringen sanses. Skyggen af en skarp kant eller af en blød runding kan afgrænse en kulturepoke!

Det ses også i tyvernes og tredivernes bygninger. De konsekvente funktionalister afskriver hurtigt de formelle bindinger, mens de ældre fastholder deres glæde ved pondus og pomp. Symmetri og dekoration forlader de kun nølende.

Vi har ikke meget byggeri i Art Deco – siger man – fordi kun Stærekassen er påfaldende stærkt dekoreret. Men vi har mange dekorerede bygninger fra tyverne og trediverne. Vel er det ikke Art Deco som i Paris eller Miami, der er ikke meget synkoperet jazz over den. Den er mere uld end Crepe de Chine, mere pottemagerler end porcelæn, men den er dog kunstnerisk dekoration. Og vil man undgå at opfinde en særlig betegnelse for den, må man kalde den det, den ønsker at være.

Richs-huset er Art Deco – et årti forsinket. For det er tyvernes stil, og huset er fra 1938. Dekorationen er gjort med en variation af murværkets fremtræden – ligesom i Kristineberg Altanhus, som dog er fra 1932.

Året efter tegnede Stærekassens arkitekt, Holger Jacobsen, et hus til sin bror på Henningsens Allé 45 i Hellerup. Det er een stor dekoration: Facaderne har mønstermurværk i to farver på de tre sider, og zig-zag striber i gavlene. Sydfacaden er beklædt med klinker i diagonalmønster i tre farver, og på taget er der glaserede tegl – også i tre farver og med mønster.

Holger Jacobsen veg ikke tilbage for overdrivelser. Men han var ikke ene om at have mod og dristighed. Det er egenskaber, der er påkrævede i en brydningstid. Når man ikke kan gøre, som man plejer, så må man i hver opgave give sit personlige bud på løsningen. Man må beslutte sig for et udtryk og afprøve det. Og det gjorde de så. I deres bastante uvished greb de om det flygtige – og støbte og murede det fast!

Tidens malere har været heldigere stillet. En famlende kubist kan male sit billede over, og ingen vil opdage hans usikkerhed.

For arkitekten er sagen anderledes alvorlig. Hans forestillinger ender som bygværker, synlige i generationer og grundvilkår for andre menneskers daglige udfoldelser.

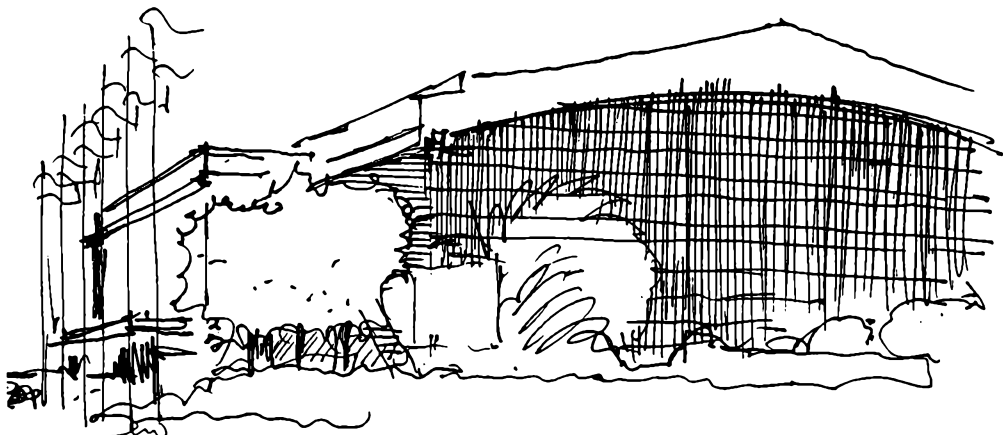
Der kom meget forskellige huse ud af det. Nogle forsigtige, nogle smukke, nogle grimme og en hel del aparte, som ikke i tidens løb er blevet bemærket mere end de andre. Og det er en grim skæbne at være aparte – og upågtet.

Husene blev så forskellige som de arkitekter, der formede dem.

I det følgende er udvalgt nogle af de arkitekter, hvis arbejder, jeg har været særligt optaget af, bl. a. fordi de har været relativt upågtede.

OSCAR GUNDLACH-PEDERSEN (1886-1960)

Gundlach-Pedersens produktion er præget af såvel teknisk dygtighed som kunstnerisk indføling – og lyst til at udforske mulighederne. Og han fik mange opgaver, hvor det ikke var muligt at skele til fortilfælde. Han byggede f. eks. Forum i 1926 – og igen i 1947 efter bombesprængningen i 1943. Han tegnede også den første etage-garage i Danmark, der blev opført i Dronningens Tværgade 4 i 1933.

Vægtergården på Axeltorv, det klare, stramme, hvide hus med knækket hjørne, etagebånd og Mussolini-tårn, byggede han stort set samtidig, i 1932-33. Snart fulgte Ingeniørforeningens hus i Vester Farimagsgade 27-31, som krigen også foranledigede opført to gange, i 1934-35 og igen i 1947.

Fonnesbechs hus i Østergade 47 fra 1935-38 markerede for hans vedkommende et elegant punktum for den periodes byggeri, som her er i fokus.

En relativ sen opgave, 1956-57 – i samarbejde med Ebbe Andresen, blev opførelsen af bygningen på Kultorget, som i en årrække kom til at huse Københavns kommunes hovedbibliotek.

De fremhævede værker er naturligvis Gundlach-Pedersens modernistiske eksempler, men før da havde han en periode lagt sig op ad Nyrop-Plesner og som en naturlig mellemlanding afprøvet nyklassicismens muligheder

Gundlach-Pedersens kunstneriske evner kom også til udtryk i såvel møbelkunst som sølvmedarbejder. I årene 1927-31 var han direktør for A/S Georg Jensens Sølvmedie.

HANS DAHLERUP BERTHELSEN (1881-1939)

Hans Dahlerup Berthelsen beskæftigede sig fortrinsvis med boligbyggeri, men i det udfoldede han sig også med megen verve, dristighed – og venlighed. Alle hans huse har en udstråling af sund og tryk pålidelighed. Så forskellige de end er, og der er et gevaldigt spring fra Carl Johansgade 8-14 på Østerbro fra 1913 til Nordre Fasanvej, hvor han i 1930 bygger det lange grønne vinduesbåndshus.

Dette har forekommet Frederiksberg kommune så avanceret, at man sendte det til udtalelse i Akademisk Arkitektudvalg. Til bedømmelsen fremsender Dahlerup Berthelsen bl.a. en stor, knastør, men nøjagtig perspektivtegning og en farvelagt facadetegning – samt en detaljeret beskrivelse af konstruktion og materialer.

Et af medlemmerne af det akademiske udvalg er iøvrigt G. Ponsaing, som i de følgende år selv forsøgte sig med en anderledes hidsig modernitet i en række ombygningsforslag til huset på hjørnet af Sylows Allé.

Næsten samtidig med den lange grønne etageejendom byggede Dahlerup Berthelsen på Emanuel Olsens Vej – også på Frederiksberg – de mest eksotiske funkishuse med stålvinduer i byen. Der er tale om dobbelthuse med kælder garager og tagterrasser – og de er anlagt over for hinanden på den samme vej, så de udgør en lille enklave. I 1931-32 byggede han yderligere fire boliger i to dobbelthuse på Fragariavej i Hellerup i samme stil. De var mindre konsekvente i deres funktionalisme. De har trævinduer og svagt hældende paptag med udhæng og er sammenbyggede med garager, så hver bolig nærmest må betegnes som et »halvdobbelt kædehus«.

Tie Karen

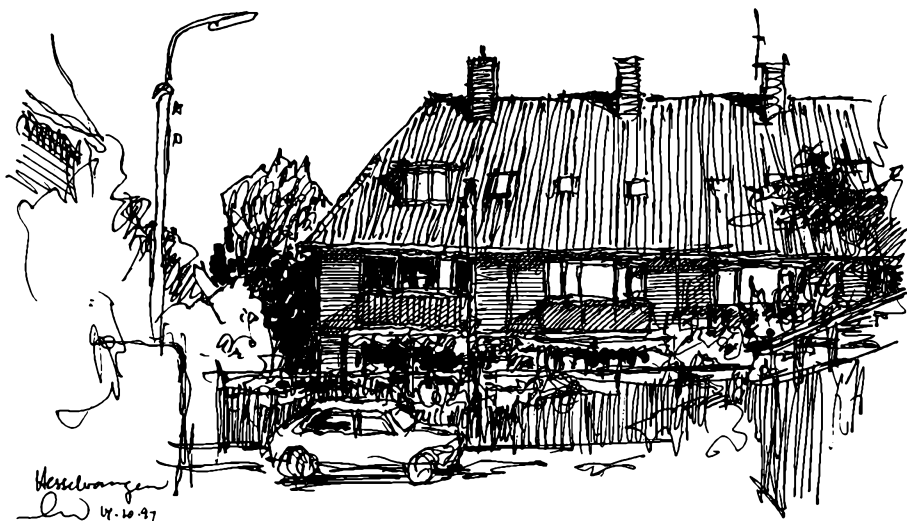
Hjemme hos os i haven ved huset i Hellerup,
en søndag i september 1987

lv. 6.9.87

Det er nogle fremragende huse. Et forrum med udgang til haven, en yndig sitting-hall, store stuer og gode værelser. Dejlige at bo i. (Det kan siges med sikkerhed efter 12 års beboelse af det ene).

Egentlig bygges to mere, men desværre i gule sten og med lidt ændret plan med samme omrids. Mon ikke muremesteren har villet spare arkitekthonoraret på de sidste. De ligner ikke Dahlerup Berthelsen.

Det gør derimod – til trods for, at de slet ikke ligner disse – rækkehusene på Heslegårdsvej. De har tegltag og er mere traditionelle, men er bygget samtidigt med de andre.

Denne bygningskarakter, moderne, men med traditionelt udtryk, præger de følgende års opgaveløsninger: Constantia, den store u-formede boligblok fra 1932 i kanten af Charlottenlund Skov og med udsigt over Øresund. Det milelange »Ved Lindevangen« på Frederiksberg, Ringkøbinggården i Ringkøbinggade og Hostrups Have på Frederiksberg fra 1935.

Constantin Brancușiu
 (skizze, Bielefeld 1982)
 27.10.82

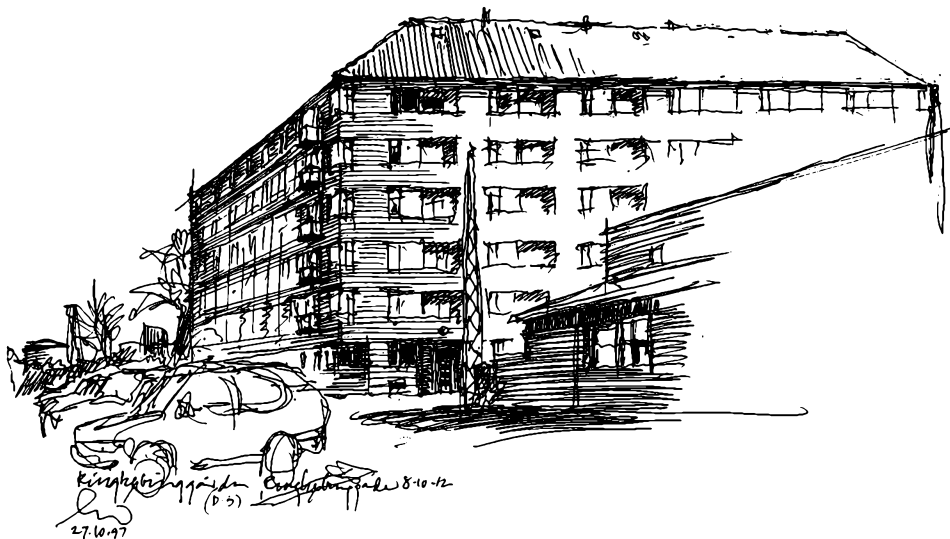
Hindenburgkaserne
 (skizze, Bielefeld 1982)
 26.10.82

Hindenburgkaserne
 26.10.82

Det er godt, hans navn står på sandstenspladen ved Hostrups Have. Hans boliger var af så høj kvalitet, at de stadig er attraktive og efterspurgte – tres år senere.

Den store officielle stil fik Hans Dahlerup Berthelsen kun lejlighed til at udfolde sig i med Dagmarhus, 1937-39, og det byggede han sammen med Christian Kampmann.

ALF COCK-CLAUSEN (1886-1983)

Cock-Clausen er mest kendt for Gutenberghus – på godt og ondt. Men hans produktion var stor og mangesidig, og det er uretfærdigt, at han er mindre kendt for Richs-huset. Han formåede jo at sanse bykvarterernes forskellige stemninger og svare på dem gennem sine bygningers udtryk. Der er ro i sidegaden og fest på Rådhuspladsen.

Han byggede fine villaer som Ehlersvej 29, Tuborgvej 76, Krathusvej 6, og han byggede kommunale karreer: Humlebækgade 39-51 og Baunehøj Allé 7-13. Han var arkitekt for Spritfabrikkerne på talrige byggerier, og han skabte så fint et

sted som Krogs Fiskerestaurant, Gl. Strand 38. Han byggede kvindeseminarium i Struenseegade i 1922-27 – og ombyggede det senere til Metropolitanskolen.

Han var aktiv i foreningsarbejde, formand for Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse og for Akademisk Arkitektforening og medlem af Københavns Bygningskommission. Han blev endda æresmedlem af Akademisk Arkitektforening og fik flere medaljer. Hetsch-medaljen f.eks. Hans største og mest iøjnefaldende præstationer er dog Gutenberghus – i Gothersgade 55 fra 1926-29 og i Vognmagergade 7 fra 1935-38. Og så Richs-huset fra 1938. Imellem dem, i deres meget forskellige storslåethed, byggede han i 1934 den enkle og stilfærdigt klassiske Skt. Therese Kirke på Bernstorffsvej.

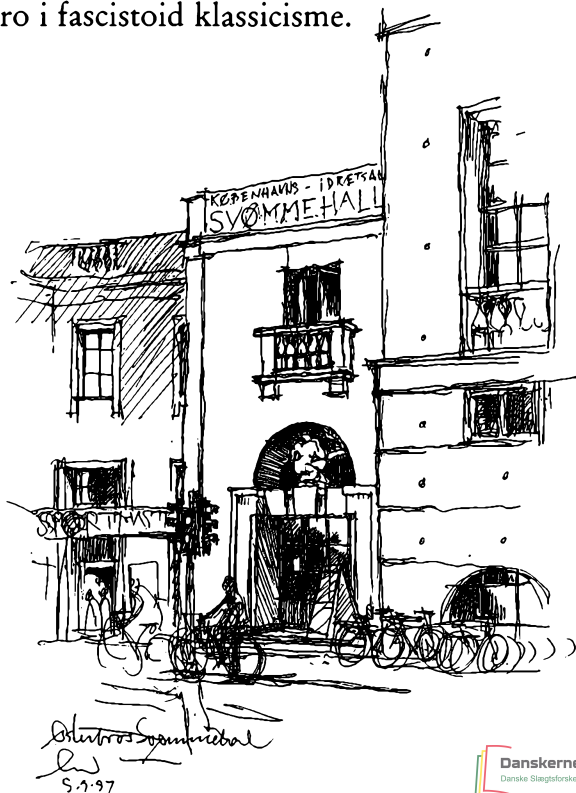
WITTMACK & HVALSØE

Arthur Wittmaack, 1878-1966 og Vilhelm Hvalsøe, 1883-1958 fandt tidligt sammen – i 1916, samme år som Hvalsøe tog afgang fra Akademiet. Deres kompagniskab blev yderst produktivt og omfattede især biografer og beboelsesejendomme. De kom til at præge hovedstadens bebyggelse gennem en lang årrække, hvor de fulgte dansk arkitekturs almindelige udviklingslinier.

PH sagde om Arne Jacobsen, at han fulgte tidens strømninger så hurtigt, at det så ud som om, han gik i spidsen.

Wittmaack & Hvalsøe gik langt nede i geleddet og slæbte lidt på fødderne. Men de fulgte med – og de må have haft tid til at slå en sludder af undervejs, for de fik en anelig del af opgaverne.

Deres første store opgave var som før nævnt Axelborg i 1921, som de formede som en mastodont af barok vælde. Idrætsanlægget med Park Bio, 1926, og Svømmehallen, 1930, dominerer Østerbro i fascistoid klassicisme.

Absalonkirken på Sønder Boulevard har landlige italienske træk i røde danske mursten og indgår med ynde og værdighed i Boulevardens boligmiljø. Den er fra 1934 – og i 1935 bygger de Nora Bio på Nørrebrogade i ren funkis! De fik lejlighed til at bygge flere biografteatre i de følgende år, mere eller mindre »funkiserede«, Toftegårds Bio, Amager Bio kulminerende med Saga Bio. De fik også lejlighed til at genopbygge Kinopalæet efter krigen – og havde allerede i 1924 tegnet Boulevardteatret på Sønder Boulevard og Odeon på Fælledvej i 1926.

Deres største indsats ligger ikke desto mindre i boligbyggeriet. De begyndte med Amagerbo på Peder Lykkesvej i 1922, Vestergården på Vigerslev Allé er fra 1931, Åboulevarden – Kleinsgade – Herman Triers Plads ligeså, Tobaksarbejdernes Legat og Alderdomshjem i Hyrdevangen 3-7, 1931-32, Mariendalshave ved Ane Katrinesvej 1933, Østerport ved Fridtjof Nansens Plads 1934, Svanemøllebo 1935, Høje Skodsborg 1936, Ved Eltham 1937, Vennelyst på Amagerbrogade 1938 – og de fortsatte efter 1940 med Falkonervænget og Postparken i Kastrup og mange, mange flere.

Det er ikke mange af deres præstationer, der, med rette, kan betegnes som stor arkitektur, men det er godt og solidt og brugsvenligt byggeri – og det ser ordentligt ud.

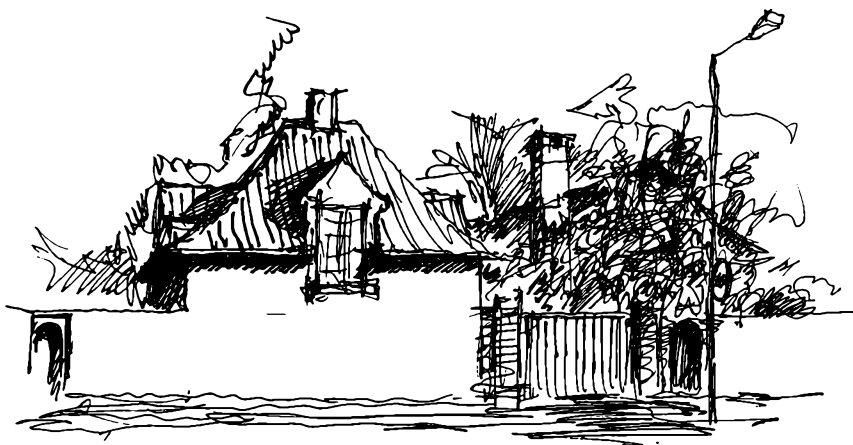
Når dansk boligbyggeri har en høj standard og en god kvalitet, gennemsnitligt, så skyldes det ikke mindst Wittmaack og Hvalsøe.

A. SKJØT-PEDERSEN (1897-1979)

Alfred Skjøt-Pedersen gennemløb i lighed med de føromtalte en transformation fra traditionalist til funktionalist, og han endte som de fleste i den funktionelle tradition.

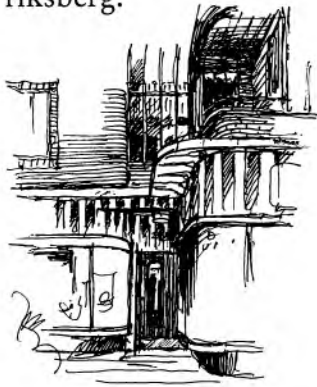
På Bernstorffsvej – nr. 30 C – byggede Skjøt-Pedersen sammen med C. Lüttichau i 1925 en villa, eller snarere et landhus, for skibsreder Arne Schmiegelow. Det er et stort, langstrakt hus med trempelhøje mure, forskydninger, pergolaer, store skorstene og garage med chaufførbolig. Det er tydeligt inspireret af den engelske »Arts- and Craft-Movement«, arkitekter som Edwin Lutyens, Baillie Scott, Voysey, Webb – særlig af Lutyens.

Bernstorffsvej 30 C
19.10.27

Skjøt-Pedersens tidlige arbejder, Henrik Steffensvej 9 fra 1928, som han er ene om, og Østergade 36 samt ombygningen af Østergade 38, begge fra 1929, hvor han arbejder sammen med Lüttichau, ligesom i Tranehusene, Tranegårdsvej 63-69 (1930) og 53-63 (1931), har tydeligere referencer bagud, end de har fremadrettede visioner. Det samme gælder i nogen grad Slettegården ved Sallingvej (1933-34).

I de elegante gadehuse, Jægersborg Allé 27 A og B fra 1934 og Harsdorffsvej 4 A og B fra 1933, kombinerer han en forfinet murstensæstetik med afdækninger og fine felter af kobber med de stålvinduer og afrundede altanhjørner, han allerede i 1932 var begyndt at anvende i de helt anderledes grovkornede blokke i Blidahpark i Hellerup, i 1933 i Jørgenshave ved Ordrupvej og i 1934 i Ringparken på Frederiksberg.

Jægersborg Allé 27 B
19.10.37

Harsdorffsvej 4
24.10.37

De groft berappede facader i afdæmpede farvetoner bliver karakteristiske for funktionalismen herhjemme. I Jørgenshave i Ordrup i grøn, rød og grusgravsgrå. Der er røde murstensindramninger om vinduerne (som iøvrigt er fornyede). Bygningsanlægget har set forsømt ud de sidste fyrré år.

Blokkene ligger ret tæt. Bepantningen med mange nåletræer er lidt dystre. Det hele virker lidt skummelt – ganske modsat funktionalismens hensigt om lys og luftighed.

Det samme gælder hans blokke i Blidah, hvor Ivar Bentsens vedligeholdelsesfri mure af flammede sten ser anderledes værdifaste ud, hvad der må have ærgret Skjøt-Pedersen, som stred en hidsig kamp for, at alle husene skulle være berappede og farvede.

Ringparken holder sig bedre. Her har alle blokke samme farve, materialets egen.

Skjøt-Pedersens huse har alle, også de grove, en meget omhyggelig detaillering, og der er også i dem alle den samme omhu for boligens anvendelighed. Planerne i Ringparken er ligeså fine som på Henrik Steffensvej – omend af anderledes socialt tilsnit. Rumstørrelserne er næsten identiske, og hullerne i væggene, døre og vinduer, sidder ikke bare hensigtsmæssigt i rummene, men også ordnet og afbalanceret indbyrdes både indad- og udadtil. Skjøt-Pedersens tegninger er usædvanlig smukke. En fornem tegneteknik og en elegant engelsk skriveskrift. Det er indlysende, at et sådant omhyggeligt og præcist arbejdsgrundlag, båret af omtanke, må føre til ordentlige huse. Huse med orden i alle led.

ANDRE ARKITEKTER

De netop nævnte arkitekter er måske de mest oversete af periodens frontkæmpere. Ikke mindst fordi deres virke hovedsageligt var koncentreret om boligbyggeriet, der ganske vist, som PH sagde, er en leg med menneskeliv – men som alligevel ikke påkalder sig samme opmærksomhed, betragtet som arkitektonisk objekt, som det mere officielle byggeri.

Men der er naturligvis en række andre arkitekter, der kunne fortjene en nøjere omtale. Dygtige folk, der på baggrund af stor viden seriøst og tvivlrådigt arbejdede sig frem mod løsninger, hvor kendte værdier og ny nødvendighed kunne sammenflettes til bæredygtige resultater: Kaj Gottlob, som nævnt, og B. Helweg-Møller. Gjerløv-Knudsen, Edvard Thomsen – med Lagkagehuset på Christianshavn, Posthuset på H. C. Ørstedesvej og Søndermarkens Kapel, Aage Rafn – med Politigården, Teknisk Skole i Julius Thomsensgade, eget hus på Krathusvej og Lukasstiftelsen, Ib Lunding med huset med boble-vinduerne på Grønningen og huset ved Søernes ende ved Østerbrogade samt Ole Falkentorp – men så nærmer man sig dem, der mestrede den tidlige modernisme *uden* vaklen. De lidt yngre: Arne Jacobsen, Mogens Lassen, Frits Schlegel, Edvard Heiberg – og derimellem må man helt se bort fra dem, der bevægede sig gennem forandringerne med autoritet og ligefrem ynde: Kay Fisker, C. F. Møller, Povl Baumann, Henning Hansen og flere endnu.

Afrundende betragtninger

Bygningskunsten har igennem alle tider været under forandring. Som alt andet – men på to fronter, for den har to værdier. Den er bygningsværk, og den er kunstværk, og der er ikke noget nært parløb mellem udviklingen af verdens teknologi og af dens kunstneriske udtryksform – kun en nødvendvungen afhængighed.

Den afhængighed – at man er nødt til at bruge, hvad man har, og at det man har er anderledes, end det man før har haft – gælder alle kulturområder, selv digtekunsten: Ordene er andre og flere, og skuespilkunsten: Selv de kendte ord lyder anderledes.

Men i bygningskunsten er den størst: Tanken, teorien er baseret på stoffet. Drømmen udspringer af materien, den fysiske realitet.

Det romerske bueslag var den første mulighed for at skabe store åbninger i mure af sammenstablede sten. Den industrielt fremstillede jernbjælke den næste og den armerede beton den tredje.

I tiden efter den første verdenskrig accelererede den tekniske udvikling på alle områder, også den byggetekniske, og gav mulighed for nye drømme og for drømmenes realisering.

Nye muligheder, der bruges, fører til ændrede livsvilkår, der giver nye problemstillinger, der påkalder sig nye løsningsmuligheder.

Arkitekterne begyndte, fordi de blev nødt til det, at tænke socialt, og det gav sig tydelige udtryk i boligbyggeriet, hvor hensigtsmæssigheden fordrede større opmærksomhed end

udtryksfuldheden. Men det andet byggeri, det officielle eller det kommercielle, fordrede stadig at udtrykke status og karakter, at signalere art og niveau foruden at være fornuftigt indrettet.

Det var den opgavetype, der fordrede afvejning af forholdet mellem tradition og fornyelse, mellem symbol og saglighed, form og indhold. Det var her, i afklaringen mellem hvad man kunne og vidste, og hvad der nu var muligt og ønskeligt, det var her, det var vanskeligt at undgå at ryste på hånden.

Det gælder til hver en tid, fordi forandringerne fortsætter, men det var særlig vanskeligt i tyverne og trediverne, hvor hele samfundsrytmen var så afgørende ændret. – De brøllende tyvere og de truende tredivere – men det gælder også i vor tid, hvor alting igen forandres i accelererende tempo.

Man må følge med, gerne være foran.

Bygningerne skal opfylde behovet nu og en rum tid fremefter, men i uvisheden om det kommende griber man bagud for at finde fast grund. Der dukker hele tiden træk af det forgangne op i det nyeste.

Postmodernismen er et sikkert udtryk for tvivlrådighed. Symmetrien kan pludselig dukke frem igen som en ordnende faktor.

I det ualmindeligt deprimerende boligbyggeri ved Sct. Jørgens Sø og Kampmannsgade, opført af gulligt-nussede betonelementer – og så med den betagende beliggenhed – viser der sig symmetri i flere af facaderne, og midten er markeret med et element med en bue foroven, der stikker op over taget.

Og så elegant en bebyggelse som Dalgas Have af Henning Larsen er baseret på symmetri lige fra bebyggelsesplanen med de to store U-formede blokke og den smalle U-for-

mede i midten, punkthusene for enderne – og det hele holdt på plads af Handelshøjskolens lange længe.

Det er en hel »mussolinisering« af vor tids byggeri, for det hele er hvidt – og det runger i det lille U som et eldorado for hårde hæle.

Iøvrigt er byggeriet et eksempel på teknikkens betydning for opgavens løsning. Her er kunsten opstået af computerprojekterings muligheder og begrænsninger. Symmetrien opstår ved tryk på tasten »mirror«. Man tegner et stykke, trykker mirror – og har det dobbelte og omvendt!

Handelshøjskolens skrålagte korridorer skyldes teknikens muligheder. Man ville aldrig have gidet tegne bygningen sådan, hvis man skulle have brugt hovedlineal.

Også midt på Østerbro svulmer symmetrien. Her på Østerfælled Torv med udgangspunkt i den gamle Husarkaserne, hvoraf dele er bevaret, sammenfattes et rigt udvalg af byggeriets nyeste metoder og materialekataloger med en vis tilbageskuen mod traditionelle bygningsformer: Københavner-tag – af stålprofiler, røde mursten og en overdådighed af galvaniseret jern.

Hvor der i tyverne og trediverne fandtes en »ren lære«, som tidens arkitekter havde at forholde sig til: tesen om funktionen som det eneste hæderlige grundlag for bygningers form og udtryk – med den ejendommelige følge, at man maske-rede murværk som jernbeton, for at få det til at se ægte moderne ud, men iøvrigt nøje holdt sig til, at murværk skal bære, hvis det skal holde – så har vor tid ingen stærk tro, ingen overbevisning om, at noget er rigtigere end andet, når alt er muligt.

Det er det vigtigste resultat af post-modernismens korte revolte. Man kan tapetsere betonen med mursten, så det ikke ser så moderne ud, og ellers pakke den ind i stenuld og plader, når forvitringen er gået for vidt.

Det kommer man ikke til med de gamle huse. De er sunde. Man får ikke allergiske forstyrrelser af at opholde sig i dem – for byggeteknikken, den ansvarlige omgang med materiale og konstruktion, har sat grænserne for udtrykket – og der var langt færre materialer og konstruktionsprincipper end nu.

I den allernyeste tid kan der spores en stræben efter en tilbagevenden til det konstruktive princip som styrende for udtrykket – i de igangsatte eksperimenter med »Det fuldmurede hus«.

Grundlaget for at komme i tvivl om bygningskunstens rette retning har aldrig været bedre og bredere end nu – og det er det bedste ved tiden!

Tvivlen skal have plads. Det er den, der driver værket. Tro skaber stilstand.

Tvivl kræver omtanke – og eftertanke. Vurdering – og re-vurdering.

Det kan være, at nogen om tres år vil finde på at fortælle om betonhusene ved Søerne og betegne dem som et gennembrud for de klassiske arkitekturidealer i den industrielle byggetekniks storhedstid – et eksempel på en forsigtig opbremsning, en svag rysten på hånden, der satte en reaktion igang? Måske varer det ikke tres år? Man kan aldrig vide.

